

Međunarodna borba protiv terorizma i pitanje poštivanja ljudskih prava

Tomašević, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:746312>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-27**



Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)



Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Ana Tomašević

Međunarodna borba protiv terorizma i pitanje poštivanja ljudskih prava
The International Fight against Terrorism and the Issue of Respecting Human Rights

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Ana Tomašević

Međunarodna borba protiv terorizma i pitanje poštivanja ljudskih prava
The International Fight against Terrorism and the Issue of Respecting Human Rights

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Robert Barić

Studentica: Ana Tomašević

Zagreb, 2022.

Izjavljujem da sam diplomski rad Međunarodna borba protiv terorizma i pitanje poštivanja ljudskih prava koji sam predao/la na ocjenu mentoru doc. dr. sc. Robertu Bariću napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao/la etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Ana Tomašević

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. PREGLED TEMELJNIH POJMOVA.....	3
2.1. POKUŠAJI DEFINIRANJA TERORIZMA	3
2.2. PROTUTERORIZAM.....	5
3. AMERIČKO PROTUTERORISTIČKO DJELOVANJE.....	7
3.1. KONTEKST AMERIČKOG „RATA PROTIV TERORIZMA“	7
3.2. OBILJEŽJA PROTUTERORISTIČKOG DJELOVANJA	8
3.3. SLUČAJEVI KRŠENJA GRAĐANSKIH PRAVA I SLOBODA	9
3.4. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE AMERIČKOG SLUČAJA.....	16
4. FRANCUSKO PROTUTERORISTIČKO DJELOVANJE.....	17
4.1. POVIJESNI RAZVOJ FRANCUSKOG PROTUTERORIZMA.....	17
4.2. TERORISTIČKI NAPADI I OBILJEŽJA PROTUTERORISTIČKOG DJELOVANJA	17
4.3. SLUČAJEVI ZLOUPOTREBE PROTUTERORISTIČKIH MJERA I UTJECAJ NA DRUŠTVO.....	19
4.4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	22
5. PROTUTERORISTIČKO DJELOVANJE U UJEDINJENOM KRALJEVSTVU	24
5.1. POVIJESNI RAZVOJ I KONTEKST TERORISTIČKOG DJELOVANJA.....	24
5.2. OBILJEŽJA PROTUTERORISTIČKOG DJELOVANJA	25
5.3. UTJECAJ PROTUTERORISTIČKIH MJERA NA DRUŠTVO.....	26
5.4. SLUČAJEVI ZLOUPOTREBE PROTUTERORISTIČKIH MJERA	27
5.5. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE.....	28
6. PROTUTERORISTIČKO DJELOVANJE U NIZOZEMSKOJ	30
6.1. POVIJESNI RAZVOJ I KONTEKST NIZOZEMSKOG PROTUTERORIZMA.	30

6.2.	ZAKONI I MJERE ZA PROVOĐENJE PROTUTERORISTIČKE STRATEGIJE	30
6.3.	SLUČAJEVI KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA I GRAĐANSKIH SLOBODA	31
6.4.	ZAKLJUČNO RAZMATRANJE.....	33
7.	PROTUTERORISTIČKO DJELOVANJE U ŠPANJOLSKOJ	34
7.1.	POVIJESNI KONTEKST ŠPANJOLSKOG PROTUTERORIZMA	34
7.2.	OBILJEŽJA PROTUTERORISTIČKOG DJELOVANJA	35
7.3.	PITANJE UTJECAJA PROTUTERORISTIČKIH MJERA NA DRUŠTVO	35
7.4.	ZAKLJUČNO RAZMATRANJE.....	36
8.	ZAJEDNIČKA OBILJEŽJA PROTUTERORISTIČKOG DJELOVANJA	38
9.	ZAKLJUČAK	40
10.	SAŽETAK.....	42
11.	ABSTRACT.....	43
	POPIS LITERATURE	44
	POPIS INTERNETSKIH STRANICA	48

1. UVOD

Jedno od temeljnih sigurnosnih pitanja sadašnjice i općenito modernog doba je terorizam, odnosno jednako tako zastupljena i borba protiv terorizma. Sami začeci ovog fenomena javljaju se davno u prošlosti s pojavom takozvanih asasina i zelota-sikara preko Francuske revolucije sve do svog vrhunca u 21. stoljeću. Kao pojava terorizam je najveću pozornost zadobio upravo napadom na World Trade Center koji je izveden u New Yorku 9. rujna 2001. godine. Tada je ovim nekonvencionalnim načinom ratovanja napadnuta jedna od najvećih sila svijeta. Upravo se tada intenzivira borba protiv terorizma raznim metodama i načinima. Ponajviše je to slučaj u SAD-u, ali i u drugim zapadnim državama koje su bile žrtve terorističkih napada u desetljećima koji su uslijedili. Možemo izdvojiti države poput Francuske, Velike Britanije, Španjolske i Nizozemske. U navedenim okolnostima se tako ponovno aktualizira pitanje poštivanja ljudskih prava i građanskih sloboda koje se žrtvuju u korist protuterorističke borbe. Od značajnih aktera na sceni u terorističkom i protuterorističkom djelovanju svakako se mogu navesti terorističke organizacije poput Al-Qaide i takozvane islamske države (ISIS) s jedne strane te zapadni akteri poput SAD-a, navedenih europskih zemalja te njihovih obavještajnih službi s druge strane. Iako se nalaze na suprotnim stranama, i u jednih i drugih mogu se primijetiti slične posljedice djelovanja u smislu narušavanja građanskih sloboda, a i temeljnih ljudskih prava.

Sama borba protiv terorizma je komplicirana zbog nemogućnosti usvajanja jednoznačne i općeprihvaćene definicije terorizma. Postoji mnogo pokušaja definiranja, što od strane pojedinih država u svojim zakonima i strategijama nacionalne sigurnosti pa do istih takvih pokušaja unutar međunarodnih organizacija. Ipak, postoje pojedine karakteristike koje se svakako mogu uočiti u mnogim definicijama terorizma, a to su određeni cilj, metode rada, sredstva koja se koriste i povod djelovanja terorističkih organizacija. Ono što je posebno sporno u borbi protiv terorizma su i metode borbe koje se nerijetko vežu uz kršenje temeljnih ljudskih prava i građanskih sloboda, kako onih koji su izravno osumnjičeni za akt terorizma do „običnih“ ljudi čija su prava ugrožena preventivnim mjerama koje se poduzimaju radi sprječavanja terorističkih napada. Upravo je ovo privuklo pozornost javnosti putem priča o Guantanamo i kampova/zatvora sličnih njemu u kojem su se sustavno kršila ljudska prava i građanske slobode do diskriminacije muslimanske manjine u europskim državama. Samim time, u poseban fokus javnosti i znanstvenika dolaze dvije dimenzije kršenja ljudskih prava i građanskih sloboda u vidu terorizma: u smislu oduzimanja prava na život

terorističkim djelom te u smislu ugrožavanja temeljnih ljudskih sloboda u korist antiterorističke borbe.

U ovom radu će se u tom smislu komparativnom analizom proučavati antiterorističke strategije s popratnim kontroverzama po pitanju poštivanja ljudskih prava i građanskih sloboda pet zemalja: SAD-a, Francuske, Velike Britanije, Nizozemske i Španjolske. Sve su nabrojane države obilježene snažnom terorističkom aktivnosti u određenim vremenskim razdobljima što je rezultiralo i snažnim protuterorističkim djelovanjem. Prije samog pojedinačnog proučavanja prakse pojedine države u organiziranju i provođenju protuterorističkog djelovanja, u uvodnom poglavlju kratko će se navesti dosadašnja saznanja o terorizmu što će se povezati i s definicijom protuterorističkog djelovanja. U nastavku rada istraživat će se slučajevi pojedinih država primarno analizirajući njihov povijesni kontekst, obilježja protuterorističkog djelovanja, pitanje utjecaja protuterorističke borbe na društvo te slučajeve zlouporabe pojedinih mjera s naglaskom na pitanje poštivanja ljudskih prava. Na samom kraju napraviti će se komparativna analiza ovih studija slučaja u kojima će se definirati sličnosti i razlike pojedine države, uzimajući svakako u obzir i okolnosti pojedine zemlje. Na temelju napisanoga, možemo izdvojiti i temeljno istraživačko pitanje ovog diplomskog rada: Mogu li uspješna borba protiv terorizma i protuterorističke metode biti u skladu s potrebom zaštite temeljnih ljudskih prava i građanskih sloboda?

2. PREGLED TEMELJNIH POJMOVA

2.1. POKUŠAJI DEFINIRANJA TERORIZMA

Terorizam je jedan od fenomena koji se na svjetskoj sceni pojavio još u razdoblju Antike, a moderni terorizam koji se istražuje u ovom radu prisutan je više od 200 godina. Unatoč mnogim pokušajima, ipak ne postoji njegova jedinstvena definicija. Najviše što se postiglo na tom polju je definiranje vrsta terorizma prema cilju, sredstvu i određenim zajedničkim obilježjima. Bilandžić posebno ističe presudne elemente terorizma: strateška uporaba terora, asimetričnost nasilja, usmjerenost na neborbene mete, širenje straha kao sredstva utjecaja i prisile na širu javnost, prisvajanje moći i ostvarenje političkih ciljeva (Bilandžić, 2014: 143). Postoje dvije škole mišljenja koje objašnjavaju zašto se ne može doći do jedinstvene teorije. Prvu predstavlja Walter Laqueur koji tvrdi da uopće nije ni moguće doći do jedinstvene teorije zato što se njom ne mogu pokriti sve postojeće inačice terorizma. S druge strane postoje znanstvenici poput Jacka Gibbisa koji tvrde da je potrebno definirati objekt istraživanja, u ovom slučaju terorizam, s elementima teorijskog značenja i empirijske primjenjivosti (Bilandžić, 2010: 837-838). Kod mnogih istraživača se međutim javlja i osjećaj kako je nepostojanost jedinstvene definicije svojevrsan alibi kojim se ne doprinosi rješavanju problema koje donosi terorističko djelovanje, ako je rješenje kao takvo uopće moguće (Lucić, 2017: 1).

Terorističko djelovanje se kroz povijest pripisivalo u najvećoj mjeri nedržavnim akterima, dok su države kao nositelj monopola na legitimnu uporabu sile izostavljene iz ove sfere. Ipak, državno djelovanje kroz godine sve više liči na sivu zonu moralnosti i legitimiteta u smislu nepoštivanja zakonskih okvira i normi u kojima se provode protuterorističke strategije zemalja, a pod cijenu poštivanja ljudskih sloboda i vladavine prava (Lucić, 2017: 2). Lucić tako naglašava potrebu uvrštavanja svakog aktera u jednadžbu kako bismo proniknuli u samu srž problema, bez poštene i opravdavanja ijednog sudionika. Samo na taj način zapravo možemo napredovati u razrješavanju terorizma kao fenomena. Ipak, mnogi se znanstvenici pitaju kako je uopće moguće da nakon tolikih istraživanja nije došlo do jedinstvene teorije. Jedna struja mišljenja slaže se da je to zato što bilo kakav pokušaj definiranja nosi sa sobom određeni vrijednosni sud (Ceci: 2016: 891). Problem se i javlja upravo zato što isti državni subjekti definiraju terorizam i protuterorizam, tako da je nemoguća potpuna objektivnost. Bilo kakva priča o terorizmu nosi sa sobom negativnu konotaciju: osuđivanje neprijatelja te je kao takvo neminovno odrediti političko stajalište o neprijatelju. Bilandžić pak smatra da do jedinstvene definicije ne dolazi jer je ovo pitanje izrazito

politizirano. Svaka od država, kao što ćemo vidjeti u nastavku rada, definira vlastiti odnos prema pojmu terorizma temeljeno na vlastitim državnim interesima (Bilandžić, 2014: 146).

Kao što je već spomenuto, u pokušajima definiranja terorizma došlo se do razlikovanja nekoliko vrsta po načinu djelovanja i sredstvu. U različitim podjelama, prema određenim znanstvenicima najbitnije je razlikovati domaći i međunarodni terorizam. Prvi je, vrlo jednostavno, ograničen na jednu državu ili regiju, dok drugi termin obuhvaća više država, odnosno usmjeren je preko međunarodnih granica (Bašić, 2013: 760). U moru definicija, kojih ima preko 100, u najvećem obujmu se izdvaja općeprihvaćena teorija u akademskim krugovima koja kaže da je „terorizam metoda inspirirana nemirom ili strahom od opetovanog nasilja (polu)tajnih osoba, grupa ili država zbog ideoloških, kriminalnih ili političkih razloga, a gdje, za razliku od pogubljenja, izravna meta nasilja nije i glavna meta nasilja” (Brčić, 2008: 7). Nadalje, FBI definira terorizam kao „nezakonitu upotrebu sile ili nasilja protiv ljudi i imovine, s ciljem da se zaplaši ili na nešto prisili vlada, civilno društvo ili bilo koji segment vlade ili društva, u svrhu postizanja političkog ili društvenog cilja“ (Marić, 2012: 92). Slične elemente u svojoj definiciji ima i Primorac koji naglašava aspekt „namjerne uporabe nasilja, ili pak prijetnju nasiljem, protiv nedužnih osoba, kako bi neke druge osobe zastrašili i na taj način elemente prisilili da učine nešto što inače ne bi učinile“ (Primorac, 2002: 61-62). Dokument Ureda visokog povjerenika za UN-a za ljudska prava navodi definiciju koja je u skladu s prethodno spomenutim: „Terorizam podrazumijeva uporabu nasilja usmjerenu na civile s namjerom ostvarivanja političkih ili ideoloških ciljeva“ (Ured visokog povjerenika UN-a za ljudska prava, 2008: 5). Može se uočiti da je glavni motiv u definicijama strah kojim se teroristi i koriste kako bi bili što uspješniji u svom naumu te došli do svog krajnjeg cilja, koji god on bio.

Samim time, terorizam postaje jedna od većih prijetnji liberalnoj demokraciji u današnjem svijetu. Ona u svojoj srži ima općeprihvaćene ideale: minimalnu državu, slobodu i jednakost. U odgovoru na terorističko djelovanje primjenjuju se mjere koje isto tako mogu dovesti do ugrožavanja vrijednosti koje se upravo nastoje i zaštititi od terorističkih napada. Time se naglašava paradoks koji dovodi u pitanje državnu upletenost u svakodnevni život pojedinca s ciljem zaštite dok u isto vrijeme takvo djelovanje može voditi do ugrožavanja njegovih temeljnih ljudskih prava.

2.2. PROTUTERORIZAM

Moderni terorizam kao jedan od najvećih problema s kojim se suočava današnji svijet podrazumijeva odgovor države, odnosno reakciju kojom će se pokušati spriječiti ili makar smanjiti posljedice terorističkog djelovanja. Država kao entitet s monopolom legitimne uporabe moći dužna je štiti svoje građane. Kada je netko napadne, isto je tako dužna obraniti se i spriječiti bilo kakve ponovne pokušaje nasilja na svom teritoriju i nad svojim građanima. Teroristički napadi, međutim, osporavaju taj legitimitet s obzirom da dokazuju postojanje nasilne i ilegalne opozicije koja ozbiljno može narušiti dotadašnji poredak i dovesti u pitanje legitimitet vlasti (Bilandžić, 2014: 151). U tom je slučaju država zapravo dužna provesti nacionalnu protuterorističku strategiju kao okvir koji uključuje različite instrumente u svrhu zaštite građana i svojih suverenih granica, odnosno posljedično i potpune eliminacije terorizma. Chalk ipak naglašava problem koji se može pojaviti ako institucionalizirane protuterorističke politike nisu jasno definirane, kontrolirane i ograničene u svom djelovanju, posebice u kontekstu poštivanja ljudskih sloboda i vladavine prava. Ako država odluči odgovoriti „vatrom na vatru“, riskira vlastitu legitimnost i pogoršava situaciju (Chalk, 1998: 374).

Protuterorizam kao takav teško je definirati s obzirom i na samu kompleksnost pojma terorizma. Zapravo se definiranju ovog pojma ni ne pridaje značajna važnost već ga se više promatra u kontekstu konkretnih djelovanja. Točnije, države se ne bave primarno određivanjem definicije protuterorizma već se sam pojam određuje putem akcija koje se koriste u borbi protiv terorizma. U znanstvenim i akademskim krugovima mnogo se puta definirao i redefinirao terorizam, dok se isto ne može reći za protuterorizam. Ipak, tu se može navesti nekoliko odrednica kojim bi se točnije opisao pojam. Lewis navodi da protuterorizam možemo odrediti kao namjerni čin koji ima tri cilja: suprotstavljanje ciljano nasumičnom nasilju, samoj prijetnji nasumičnog nasilja te suprotstavljanje političkih zahtjevima do kojih se dolazi preko prijetnje nasumičnim nasiljem. Točnije, nužno je za protuterorizam da je usmjeren na političke ciljeve terorista, ali i na samu prijetnju terorističkog djela te čina nasilja do kojeg pritom dolazi (Lewis, 2017: 20-21).

Protuteroristički odgovor države se može promatrati preko dva modela: model kaznenog zakona te vojni model. U prvom je slučaju terorizam zločin na koji se odgovara u sklopu državnog kaznenopravnog sustava, a u drugom je terorizam vrsta svojevrsnog revolucionarnog djelovanja te je vojska ta koja na njega odgovara preko različitih kampanja i primjene vojnih sposobnosti.

Kod liberalnih demokracija tipični je pristup model kaznenog zakona s obzirom da u ovakvim slučajevima često nisu jasno definirane vojne mjere što dovodi i do izravne opasnosti ugrožavanja civilnih sloboda. Prilikom odgovora na terorizam i donošenja protuterorističkih mjera, Chalk isto tako naglašava kako se u svom odgovoru protiv terorizma liberalne demokracije moraju voditi načelom predanosti podupiranju i održavanju ustavnog sustava pravne vlasti (Chalk, 1998: 376-377). Neophodno je da u odgovoru na terorizam demokracije poštuju liberalne vrijednosti poštivanja ljudskih prava i civilnih sloboda jer se u suprotnom dovodi u opasnost i sami demokratski poredak koji je ovaj put ugrožen vlastitim djelovanjem, a ne terorističkom opasnošću i napadima izvana (Wilkinson, 2002: 110-111).

Upravo se u tom kontekstu može sagledati i temeljni problem ovog rada koji će se proučavati kroz studije slučaja država: mogu li mjere koje pojedine države donose u sklopu protuterorističke borbe ugroziti demokratski poredak? Sasvim je jasno kako se terorizam ponajviše nakon napada na World Trade Center 9. rujna 2001. godine proniknuo u jedan od glavnih problema vlada zapadnog svijeta, pa čak i onih koje nisu bile izravno pogođene napadima na vlastitom tlu. U takvom stanju panike i inkrementalnih rješenja koja su se donosila, države su se oslanjale na radikalne i neopravdane mjere čime ulaze u paralelnu sivu zonu ilegalnosti koja sve više liči onoj u kojoj i sami teroristi djeluju. Kako bi se to spriječilo, u daljnjem tijeku teksta će se tako posebno proučavati slučajevi SAD-a, Francuske, Ujedinjenog Kraljevstva, Nizozemske te Španjolske u ovom kontekstu. Analizom protuterorističke borbe te njezinog utjecaja na cjelokupno društvo, manjine te poštivanja ljudskih prava i građanskih sloboda sagledat će se pojedinačni slučajevi i odgovori na terorizam koji su obilježili posljednja dva desetljeća pitanje nacionalne sigurnosti država.

3. AMERIČKO PROTUTERORISTIČKO DJELOVANJE

3.1. KONTEKST AMERIČKOG „RATA PROTIV TERORIZMA“

Da bi se uopće mogla započeti priča o američkoj protuterorističkoj strategiji, jako je bitno razumjeti njezinu ulogu u međunarodnim odnosima. SAD je imao ulogu u većim suvremenim povijesnim zbivanjima, poput svjetskih ratova i periodu Hladnog rata. Američko uplitanje u razne međunarodne sukobe može se objasniti i idejom američke izuzetnosti i idejom superiornosti nad drugim državama (Tocqueville i Reeve, 2002: 430). Ideja se temelji na tome da SAD i njezino stanovništvo imaju posebnu ulogu u svijetu kojom nude ostatku država priliku i nadu za politički i ekonomski napredak, odnosno standard koji ona uživa. Pritom ima pravo i ponekad kršiti međunarodno pravo ako to odgovara njezinim interesima. Naravno da ovakvo stajalište ima i mnoge kritičare, no svejedno to nije spriječilo SAD da odigra jako bitnu ulogu u svim sukobima, bilo vrućim ili hladnim u 20. i 21. stoljeću. Samim time, SAD je postao i metom terorističkih napada kao jedan od simbola moći i svega što ne valja u zapadnom svijetu, kako članovi terorističkih organizacija opravdavaju svoje djelovanje. Najupečatljiviji je naravno napad 9. rujna 2001. na World Trade Center u New Yorku u kojem je život izgubilo 2996 civila (Our World in Data, 2022).

S napadom 9/11 i govorom tadašnjeg američkog predsjednika Busha u kojem najavljuje oštri rat protiv američkih i savezničkih neprijatelja, u SAD-u nastupa izvanredno stanje, odnosno promjene u odnosima među granama vlasti. Važno je razumjeti da je napad 9/11 izazvao snažan potres u SAD-u s obzirom da na tlu zemlje nije bilo sukoba od građanskog rata u 19. stoljeću. U jednom danu se dogodio napad terorista koji nitko nije predvidio, a usmrtio je tisuće civila (Kardov i Žunec, 2005: 948). Među stanovništvom je zavladao panika i strah, a vlast je pokušala napraviti sve kako bi pokazala moć i ustrajnost u borbi protiv sada najvećeg neprijatelja. U takvom stanju, koje je zapravo stanje *sui generis* s obzirom da ne spada ni u klasičnu klasifikaciju rata ni uobičajenih protuterorističkih mjera u okviru kaznenog prava, SAD uvodi promjene u klasičnoj razdiobi vlasti (Refi Homolak, 2016: 101, prema Coady i O'Keefe, 2004: 162). Primat dobiva izvršna vlast, dok izostaje kongresni i sudski nadzor, a ovakvo uređenje se naziva egzekutivni unilateralizam (Gardašević, 2011: 1297-1299). U američkom Ustavu nije jasno definirano izvanredno stanje, no naglašena je mogućnost suspenzije povlastice naloga *habeas corpus*. Ova povlastica u američkom Ustavu podrazumijeva načelnu zabranu uhićenja bez sudskog naloga, zabranu duljeg zadržavanja u pritvoru bez iznošenja dokaza o krivnji, nalaže brzo izvođenje pred

sud i zabranjuje maltretiranje u istrazi (Enciklopedija.hr, 2022). Upravo je suspenzija ovog prava izazvala kontroverze u budućoj američkoj borbi protiv terorizma.

3.2. OBILJEŽJA PROTUTERORISTIČKOG DJELOVANJA

Teroristički napad na SAD dogodio se 11. rujna 2001. godine kada je 19 pripadnika islamističke skupine zvana Al-Qaeda, otelo četiri američka zrakoplova. Dva su udarila u Svjetski trgovački centar, jedan je zrakoplov udario u Pentagon, odnosno sjedište Ministarstva obrane SAD-a, dok je četvrti završio u ruralnom dijelu u blizini Pittsburga zahvaljujući otporu putnika. Navedeni događaj smatra se najznačajnijim dosad u 21. stoljeću, uzimajući u obzir količinu posljedica na međunarodnim, ekonomskim, socijalnim i drugim poljima te broj od skoro 3000 žrtava. Kao što je već navedeno, sam čin napada SAD-a na vlastitom tlu bez da je događaj bio predviđen, zadalo je ogroman udarac Bushovoj administraciji koja je odgovorila žestokim napadom protiv napadača. Odgovornost za napade preuzela je militantna islamistička skupina Al-Qaeda, a kao motivaciju i razloge napada često navode da SAD iskorištava resurse Arapskog poluotoka, podržava diktatorske režime i monarhije na Bliskom istoku te održavanjem vojne baze na poluotoku prijeteći obližnjim muslimanskim državama. Američka strana, pak, navodi da je primarni motiv bio mržnja prema slobodi i demokraciji koju predstavlja i promovira SAD (Kardov i Žunec, 2005: 949, Svijet sigurnosti, 2018).

Nakon napada, Bushova administracija poduzima snažne protumjere. Osim na vanjskopolitičkom polju i napadu na Afganistan već početkom listopada 2001. godine, osjetne promjene dolaze i na unutarnjem planu. Kao što je već navedeno, uveden je egzekutivni unilateralizam kojim izvršna vlast dobiva šire ovlasti nauštrb druge dvije grane vlasti. Predsjednik dobiva posebne ovlasti (*executive orders*) koje mu dopuštaju da upotrijebi oružane snage i poduzme potrebne vojne operacije protiv svih pojedinaca, organizacija i država osumnjičenih za teroristička djela (Šegvić, 2006: 45-46). Nakon toga, donosi se jedan od poznatijih i kontroverznijih zakonskih dokumenata skraćenog naziva *Patriot Act*¹. Valja istaknuti neke od sljedećih točaka proširenja ovlasti donošenjem tog dokumenta:

¹ Puni naziv dokumenta: *Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001*

1. sigurnosne službe mogu bez sudskog naloga prikupljati informacije o građanima na temelju različitih baza podataka, uključujući i bankovne transakcije, posjećivane internetske stranice, posuđene knjige iz knjižnica i sl.
2. sigurnosne službe dobile su ovlasti da bez sudskog naloga mogu prisluškivati, pretražiti prostorije i zaplijeniti stvari čak i bez sumnje u izvršeno kazneno djelo
3. neamerički državljani mogu biti pritvoreni neodređeno dugo bez podizanja optužnice i sudskog procesa, a američki državljani mogu se držati u pritvoru na temelju odluke izvršne vlasti, a ne sudske
4. pooštreni imigracijski propisi prema kojima se neamerički državljani mogu hitno i bez obrazloženja vratiti u zemlju podrijetla, bez obzira na okolnosti koje se tamo događaju
5. pooštrene su i mjere i procedure za primanje stranaca u zemlju te uvedene biometrijske metode identifikacije sa stvaranjem opsežnih baza podataka. (Kardov, Žunec, 2005.: 954-955).

Valja napomenuti da su navedenim zakonima i uredbama vojni organi postali nadležni za suđenje i procesuiranje osumnjičenika čime su dobili i ovlast da provode hitne sudske postupke. Hitno je u ovom slučaju značilo i tajno, čime su se izravno kršila prava pojedinca na mogućnost pritužbe, presumpciju nevinosti, pravo žalbe na sudski postupak, slobodni izbor odvjetnika i pravo na brzo suđenje. Naravno da su navedene mjere izazvale reakciju javnosti, odnosno javljale su se kritike da su one u suprotnosti s ustavno zajamčenim pravima i slobodama (Šegvić, 2006: 47). Tu se opet možemo zapitati opravdava li u ovom slučaju krajnji cilj sredstvo kojim se koristimo.

3.3. SLUČAJEVI KRŠENJA GRAĐANSKIH PRAVA I SLOBODA

Nakon što je navedeno u teoriji do kakvih je institucionalnih promjena došlo s proglašenjem izvanrednog stanja i objave borbe protiv terorizma, u ovom će se odjeljku navesti primjeri i kontroverze iz prakse. Njima je, sukladno s novim mjerama, američka država pokušala prevenirati ponovne terorističke napade, a možda i važnije od toga, pokazati svoju nadmoć u odnosu na neprijatelja. Slučajevi koji će se razmatrati su: američki vojni zatvor u zaljevu Guantanamo na Kubi te zatvor Abu Ghraib u Iraku te slučajevi zlorabe elektronskog nadzora unutar SAD-a.

3.3.1. GUANTANAMO

Guantanamo je s vremenom postao ljaga i izraz licemjera američke politike i predsjedničkih administracija, od Busha do Trumpa, odnosno danas Bidena. Kao država koja promovira ljudska prava i slobode za sve, u svojoj borbi protiv terorizma doživjela je zaokret i ozbiljno ugrozila navedeno. Kao što je spomenuto u prethodnom poglavlju, institucionalne promjene dovele su do većeg nadzora državljana, kako stranih tako i domaćih. Ono što je posebno kontroverzno je tretiranje stranih državljana koji su izgubili gotovo sva prava koja su im ranije bila zagarantirana u SAD-u. Nakon terorističkog napada 11. rujna 2001., SAD je objavio rat Iraku i Afganistanu. Taoce i osumnjičene osobe na američkom tlu okarakterizirane kao neprijateljske borce odvodili su u vojnu bazu na Kubi, odnosno u zaljev Guantanamo. Ovaj se teritorij još naziva i „pravnom crnom rupom“ s obzirom da se radi o eksteritorijalnom području na kojem ne vrijede američki zakoni ni sudovi već nadležnost za suđenje i procesuiranje pripada isključivo američkim vojnim organima (Steyn, 2004: 2). Ako govorimo o brojkama, ona se razlikovala u 20 godina postojanja, no već 2006. godine tamo se nalazilo više od 500 zarobljenika (Denbeaux i dr., 2011: 1211). Na vrhuncu djelovanja bilo ih je oko 800, a prema posljednjim dostupnim informacijama u pritvoru je trenutno 39 pritvorenika² (Human Rights Watch, 2022). Najviše ih je bilo za vrijeme administracije predsjednika Busha koji je i pustio na slobodu oko 540 osumnjičenika. Dolaskom predsjednika Obame na vlast ide se u smjeru zatvaranja pritvora te se pušta na slobodu ili prebacuje u druge zemlje još 197 zatvorenika. Obama nije uspio u svom naumu da potpuno ugasi djelovanje zatvora, a to nije pošlo za rukom ni njegovom nasljedniku Trumpu za čije se vladavine oslobodio jedan zatvorenik. Trenutni predsjednik Biden također nastavlja Obamine napore da se potpuno ugasi kamp te je dosad pušten jedan zatvorenik, no svi drugi napori su trenutno i dalje u procesu (Al Jazeera, 2021).

Ubrzo nakon prvih zatvaranja, u javnost su izašle slike tretiranja zatvorenika koje su šokirale javnost, u tolikoj mjeri da je Guantanamo postao simbol kršenja ljudskih prava i građanskih sloboda u svrhu zaštite i borbe protiv terorizma. Prvenstveno je tomu razlog taj da su zatvarane osobe koje su izričito na temelju svoje nacionalnosti ili vjerske pripadnosti pritvorene, bez ikakve opravdane sumnje ili krivice. Možemo izdvojiti primjer zatvorenika Lakhdara Boumediene,

² Brojke svakako valja uzeti sa zadržkom, s obzirom da se točna brojka ni ne može znati uzimajući u obzir tajnosti postupaka i događanja na području zaljeva Guantanamo.

Alžirca koji je u vrijeme terorističkog napada 9. rujna 2001. godine bio bosanskohercegovački državljanin. On je skupa s pet sugrađana bio optužen da su namjeravali dignuti u zrak američku ambasadu u Sarajevu. Tada su odvedeni u Guantanamo te zadržani ondje iako je sud u BiH presudio u njihovu korist i oslobodio ih svake sumnje. Lakhdar je izašao iz zatvora 2009. godine, no navodi kako je tamo još previše zatvorenika koji su potpuno nedužni i zapravo čekaju pravdu koja je u ovom slučaju jako spora (Al Jazeera, 2016).

Prema svjedočanstvima zatvorenika i slika koje su se proširile medijima i javnosti, s godinama se gradila istina stvarnih događanja unutar tih zidova. Ondje su se dovodile osobe okarakterizirane kao „strani borci“, iz raznih zemalja svijeta: Afganistana, Jemena, Pakistana, Bosne i Hercegovine, Gambije i slično (Blagojević, 2010: 335). Među načinima tretiranja zatvorenika od strane čuvara, ističu se metode poput drogiranja, ponižavanja, podvrgavanja simulaciji utapanja, prijetnje psima, uskraćivanja sna, puštanja glasne glazbe te prisilnog hranjenja sa svrhom iznuđivanja priznanja za počinjena teroristička djela. Sve ovo je opisano i u svjedočanstvima jednog zatvorenika po imenu Mohamedou Ould Slahi, Mauritanca koji je objavio knjigu pod nazivom „Dnevnik iz Guantanama“. Knjiga je 2021. pretvorena i u film koji je dodatno potresao javnost različitim saznanjima o događanjima u zatvoru. U knjizi je, između ostalog, kronološki naveden i tijek Slahijevo života od trenutka kad je priveden pod sumnjom da je terorist. Uhićen je u Mauritaniji, a potom zadržan u zatvoru u Jordanu. Nakon toga je prevezen u Afganistan da bi konačno došao u Guantanamo u kolovozu 2002. godine. Ondje su na njemu, kao što je prethodno opisano, izvođene različite metode mučenja: od mjeseci potpune izolacije, fizička, psihološka i seksualna ponižavanja, prijetnje smrću i prijetnje cijeloj obitelji do lažnih otmica i deportacija. U ožujku 2005. Slahi podnosi molbu za sudskim nalogom po *habeas corpusu* kojim traži da se izvede pred sud uz naveden razlog podizanja optužnice i uhićenja. Nakon pet godina, sud ga oslobađa, a nakon žalbe i procesa puštanja na slobodu, to se napokon i dogodilo tek 2016. godine (Slahi, 2016: ix).

U današnjim raspravama se stručnjaci slažu da je zatvor Guantanamo mrlja koju SAD ne može lako sprati u svojoj antiterorističkoj borbi, no svakako je došlo vrijeme da se s njom suoči. Velika većina zatvorenika je puštena iz zatvora na slobodu ili deportirana u različite zemlje, no svejedno se još nije našlo rješenje za one koji su i dalje tamo, odnosno one koje se često naziva „najgorima od najgorih“. Tri su problema koja se najčešće navode kao razlog daljnjeg postojanja ovog zatvora: potrebno je odobrenje Kongresa da se raspusti cjelokupni zatvorenički kamp, no Kongres smatra

da bi to značilo veliku prijetnju nacionalnoj sigurnosti države. Upitna je i daljnja sudbina zatvorenika, odnosno činjenica da ih nijedna država ne želi primiti, pa tako ni SAD. Naposljetku, problem su vojna suđenja koja u Guantanamo nisu zapravo bila nimalo učinkovita te će se SAD neizbježno suočiti s velikim brojem sudskih slučajeva i traženja pravde pred Vrhovnim sudom (Ivey, 2009: 368-371). Ipak, šteta koju ovaj zatvor donosi SAD-u u smislu reputacije države koja sustavno krši ljudska prava dok ih istodobno promovira prema svijetu te financijske neisplativosti, pitanje je trenutka kada će doći vrijeme za razrješenjem tamne prošlosti.

3.3.2. ABU GHRAIB

Još jedan slučaj koji je šokirao američku i svjetsku javnost izašao je na vidjelo 2004. godine kada su u javnost procurile slike događanja u zatvoru Abu Ghraib u Iraku, odnosno prostoru koji je postao američki zatvor tijekom invazije na Irak³. Zatvor je bio globalno poznat u vrijeme Sadama Husseina kada je u njemu bilo zadržano i mučeno oko 50 000 ljudi u isto vrijeme, iako brojka nije i ne može biti točno poznata. U vrijeme američke invazije pretvoren je u zatočenički centar u kojem su držani osumnjičeni, uhvaćeni tijekom različitih sukoba ili nasumično tijekom racija. Kako navodi Jeremy Sivits, jedan od američkih vojnika koji je sudjelovao u mučenjima, u jednom je trenutku u zatvoru bilo oko 2 000 zatvorenika (Jutarnji list, 2018). Crveni Križ je 2004. godine objavio izvješće u kojem kaže da je čak 70-90% ljudi ondje pogreškom zadržano te da su to većinom bili žene i tinejdžeri (New Yorker, 2004).

Općenito se o događanjima unutar zatvora ne zna mnogo jer zatočeniци nakon izlaska nisu bili spremni svjedočiti u strahu od društvene stigmatizacije, ali poznato je da je bar jedna osoba umrla od posljedica mučenja dok su mnoge žene bile i silovane. U javnost je priča o mučenjima izašla tijekom emitiranja epizode *60 minutes* televizijske kuće BBC kada je prikazana i slika koja je postala simbol Abu Ghrabija, a to je goli muškarac prekriven crnom kapuljačom dok su mu na udovima priključene električne žice koje će prouzročiti strujni udar ako se kutije pomaknu ili padne. Osim toga, u javnost su izašle i slike američkih vojnika koji poziraju pokraj golih iračkih zatvorenika, nasmiješenih lica i s podignutim palcima (Amann, 2005: 2090). Ne samo da su ovakvi

³ Sukob je poznat i pod nazivom Irački ili Drugi zaljevski rat koji su američke snage vodile kako bi svrgnule vladu Sadama Husseina, a u sklopu svog rata protiv terorizma.

prizori bili uznemirujući za bilo kakvog promatrača, već i dodatno ponižavajući za osobe islamske vjeroispovijesti kojima je homoseksualizam zabranjen (New Yorker, 2004).

Slučaj je izašao u javnost nakon što je vojnik Joseph M. Darby naišao na slike i prijavio događanja unutar zatvora. Vladin je odvjetnik pak netom prije toga izjavio kako se u zatvoru ne događaju nikakva mučenja od strane američkih vojnika. Odgovor Bushove administracije na skandal bio je da je za incident odgovorno nekoliko vojnika na terenu koji su to radili na svoju ruku dok nije postojala nikakva zapovijed odozgora. Posljedično, na taj način su i osuđeni vojnici, točnije 7 vojnika koji su izjavili da su krivi i dobili su minimalne kazne, dok nijedan viši časnik nije bio okrivljen (Amann, 2005: 2102). Bush i Rumsfeld su istupili u javnost s čvrstim stavom kako će se identificirati odgovorne osobe te ih se osuditi. Samo tjedan dana iza u javnost curi vojno izvješće u kojem se navodi da je postojalo nekoliko incidenata koji su uključivali fizičko, psihičko i seksualno zlostavljanje. Uz to, izvršni memorandum postaje javan, a u njemu piše da zatočenici koji se ne nalaze na američkom teritoriju nisu ni pod američkom sudskom nadležnosti. Potreban im je način za brzo i učinkovito dobivanje informacija te iznuđivanje priznanja jer je ovo novi rat neproporcionalnih razmjera u kojem je neprijatelj nepoznat i jako opasan jer ne preže ni pred čim. Upravo tu se javlja problem američkog pristupa u antiterorističkoj borbi. Nisu jasno definirana pravila i zakon tako da se stvorio pravni vakuum u kojem je mučenje ne samo bilo dozvoljeno nego i neizbježno. Na terenu su se najednom našli različiti vojnici koji su imali jedan zadatak: dobiti priznanje i spriječiti nove terorističke napade. Za sve što su radili imali su odobrenje, odnosno nisu postojala pravila što točno nije dopušteno (Amann, 2005: 2086). Uz to, svi stranci islamske vjeroispovijesti najednom su postali osumnjičeni i državni neprijatelji, a samim time se stvorilo određeno stanje uma: mi protiv njih, a oni imaju manje prava od nas jer su druge vjeroispovijesti i drugačije pričaju. Ovakav način razmišljanja i propagande je dehumaniziralo čuvare koji su tako lakše trpjeli različita zlostavljanja. Prema različitim svjedočanstvima vojnika, postojao je svijet u kojem kao da to nisi bili oni u tom tijelu. Danas s odmakom vremena i prostora znaju da ono što su radili ili dopuštali nije u redu, no u tom trenutku dojam je kao da se tu ništa ne može napraviti. Zapravo su sva pravila i zakoni u rukama nadležnih osoba i sigurnosnih agencija koje određuju pravila djelovanja.

Uz predsjednički izvršni nalog, 2002. godine je izdan i memorandum Ministarstva pravosuđa u kojem piše da određena djelovanja, iako mogu biti okrutna i dehumanizirajuća, ne krše Ženevsku

konvenciju. Točnije, fizička mučenja se ne karakteriziraju kao mučenja ako ne uzrokuju dugoročne posljedice kao prestanak funkcioniranja organa ili smrt. Ista je stvar sa psihičkim mučenjima koja se ne bi opisala kao takva ako ne uzrokuju značajne posljedice po psihičko zdravlje koje bi trajalo mjesecima ili godinama. Upitno je svakako koliko su izvršitelji ovakvih postupaka zlostavljanja upoznata ili svjesna dugoročnih posljedica koje ostavljaju na pojedinog čovjeka. U lipnju 2004. godine Pentagon objavljuje dokument u kojem opisuje kakve metode mogu koristiti ispitivači, a ističu se stajanje na nogama maksimalno četiri sata dnevno, plašenje različitim fobijama što izaziva stres te prisilna golotinja. Postojale su i teže tehnike poput korištenja scenarija u kojem zatvoreniku ili članu njegove obitelji prijeti smrt ukoliko ne prizna krivnju. Prema riječima američkih vlasti, ove tehnike ne krše američki zakon te stoga nije potrebna ni međunarodna analiza zakona. Rumsfeld se složio s metodama dok je jedinu zamjerku imao oko prisiljavanja zatvorenika na stajanje samo četiri sata dnevno s obzirom da on dnevno na nogama provede 8-9 sati (Amann, 2005: 2093-2095). Iz ovakvih izjava, a i dokumenata, može se ponovno uočiti koliko je dio društva postao neosjetljiv na primjere ophođenja vojnika prema zatvorenicima. Osim što su bili zatvarani ponekad i nasumično, a često i zbog jako nategnutih razloga, nisu imali ni osnovna prava kao zatvorenici.

Kao što je već spomenuto, detalji o događanjima unutar zatvora su i dalje nepoznati, što zbog nevoljkosti zatvorenika da svjedoče o proživljenom, a što zbog američke strane koja se time štiti pred javnosti. Godine 2006. je zatvor predan Iraku, a konačno je zatvoren 2014. godine kada prestaje s djelovanjem. Ipak, i nekoliko godina djelovanja ostavilo je dubok trag u životima mnogih ljudi, a i u legitimnosti američkog „rata protiv terorizma“.

3.3.3. SLUČAJEVI ZLOUPORABE ELEKTRONSKOG NADZORA

U svrhu uspješnog protuterorističkog djelovanja, države se koriste prikupljanjem informacija uz pomoć sigurnosno-obavještajnih agencija. Služe se različitim metodama kako bi došle do za njih korisnih podataka, međutim svakako se postavlja važno pitanje u kojoj je mjeri ovakvo djelovanje legitimno kad se uzmu u obzir ograničenja kojih se države i vlade moraju pridržavati po pitanju zadiranja u osobnu privatnost (Guiora i Joilet, 2019: 21).

U kontekstu elektronskog nadzora u SAD-u, važno je sagledati i povijesni aspekt, točnije Zakon o prisluškivanju⁴ iz 1968. godine te osnivanje Suda za nadzor vanjske obavještajne službe SAD-a prema Zakonu o nadzoru vanjske obavještajne službe (FISA) iz 1978. godine. Zakon o prisluškivanju bio je donesen zbog slučaja koji je dospio i do Ustavnog suda, a odnosio se na uporabu prisluškivača u javnoj telefonskoj govornici. Sud je presudio kako se uporaba ovakve metode treba temeljiti na standardima Četvrtog amandmana američkog Ustava koji štiti građane od neopravdanih pretresa, zapljena te sudskih naloga (Metzler, 2006: 36). FISA je pak donesena kako bi se osigurao okvir prikupljanja stranih informacija od strane obavještajnih organizacija, a Sudu za nadzor vanjske obavještajne službe obraćalo se u svrhu dobivanja naloga za prisluškivanje i ostalih obavještajnih aktivnosti. Prema dostupnim podacima, postalo je jasno kako nakon napada 2001. godine Bushova administracija ipak ignorira sudsku instancu s obzirom da je i bez naloga i saslušanja naređeno prisluškivanje poziva koji dolaze iz inozemstva, ali i prisluškivanje američkih građana što je prethodno spomenutim zakonom zabranjeno. Prema dostupnim podacima, u periodu od 1978. do 2009. godine podneseno je 80,625,338 naloga, a izdano je 81,425,360 prema čemu se može zaključiti kako se vlasti nisu držale cjelokupne propisane procedure što se tiče ove vrste prikupljanja informacija (Guiora i Joliet, 2019: 22).

U godinama nakon napada iz 2001. godine u SAD-u se sve više javlja kultura straha te se stanovništvo u istoj mjeri pribojava protuterorizma kao i terorizma (Deflen i McDonough, 2015: 76). Država je zapravo obvezna saznati i posjedovati što više podataka o građanima kako bi uspjela obraniti se od terorističkih napada i ući u trag potencijalnim teroristima. Kako bi to mogla, potrebno je održavati nadzor nad građanima. Problem se javlja kada taj nadzor prelazi granice osobne privatnosti te se pojedinci zapravo počinju bojati države te stvarati i svojevrsne teorije zavjere o tome koliko vlast daleko ide u svojim namjerama. Kontroverza koja je izazvala poseban fokus javnosti dogodila se 2013. godine kada je Edward Snowden, bivši zaposlenik CIA-e i Nacionalne sigurnosne agencije (NSA), pustio u javnost tajne dokumente koji su dokazali da je država prisluškivala pozive, mobilne uređaje, elektronsku poštu i *Skype* pozive (Guiora i Joliet, 2019: 23). Kod građana se sve više javlja skepticizam oko suradnje s vlastima po pitanju nadziranja i prikupljanja obavještajnih informacija, a to je posebice došlo do izražaja 2015. godine kada su nakon masovne pucnjave u San Bernardinu u kojoj je poginulo 14 osoba, sačuvan mobitel jednog

⁴Originalni naziv: *Wiretap Act*

od napadača. Mobilni uređaj pripadao je američkoj računalnoj tvrtki *Apple* koja je u tom slučaju odbila dati pristup uređaju, a kojem CIA nije mogla pristupiti zbog sigurnosnih značajki. Apple se opravdao i pred sudom govoreći kako bi taj postupak predstavljao veliki rizik za svaki drugi mobilni uređaj (Guiora i Joliet, 2019: 23).

Velik je i broj civilnih udruga, a posebice onih koji se bave zaštitom ljudskih prava, bilo aktivno u svojoj kampanji ograničavanja ovlasti države po pitanju zadiranja u osobnu privatnost. Kao što je bio slučaj i sa spomenutim primjerima zadržavanja i tretiranja zatvorenika u zatvorima u Guantanamu i Abu Ghraibu, ponovno se sve opravdava s nužnosti situacije i konkretnim protivnikom koji stoji s druge strane. Država je kao takva u hitnoj situaciji te se mora prilagoditi novim uvjetima borbe, s obzirom da je Al'Qaeda stavio stvari izvan područja uobičajene procedure rješavanja i kontrole zločina.

3.4. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE AMERIČKOG SLUČAJA

Nakon napada 911, u SAD-u je došlo do korjenitih promjena po pitanju funkcioniranja svakodnevnog društvenog i političkog života. Objavom „rata protiv terorizma“ Bushova je administracija krenula snažno u borbi protiv neprijatelja. Samim je time nepopularnim dokumentima, zakonima i povećanim ovlastima izvršne vlasti popločala vlastiti put u kontroverze i neslavnost američke verzije protuterorističke borbe. Cjelokupna protuteroristička strategija od početka 20. stoljeća i napada 9/11 temeljila se na prevenciji, odnosno sprečavanju ponovnog napada na američkom teritoriju. U ovom poglavlju su se analizirala tri slučaja koja su obilježila navedeno: tretiranje zatvorenika u kampu Guantanamo i zatvoru Abu Ghraib te slučaj zlouporabe elektronskog nadzora. Sva tri slučaja pokazala su na koji je način SAD u praksi provodio svoj program borbe protiv Al'Qaede kao najvećeg neprijatelja, ali i svih onih koji su smatrani sponzorima terorizma i najmanjim dijelom povezani s njim. U tretiranju zatvorenika i osumnjičenika, ali i vlastitih građana putem elektronskog nadzora, stvorila se kultura straha u društvu te određena dihotomija unutar pojedinca. S jedne strane, svaka osoba želi se zaštititi od ponovnog napada, posebice uzimajući u obzir da se on može dogoditi bilo kad i bilo gdje. S druge strane, nehumano tretiranje zatvorenika i zadiranje u osobnu privatnost ne bi smjelo biti dopušteno ni u kakvom slučaju s obzirom da se u suprotnom dovode u pitanje temelji na kojem počiva društvo.

4. FRANCUSKO PROTUTERORISTIČKO DJELOVANJE

4.1. POVIJESNI RAZVOJ FRANCUSKOG PROTUTERORIZMA

Protuterorizam u Francuskoj je uvelike uvjetovan kolonijalnom prošlošću povezanom s Alžirom, Marokom i Tunisom. U tim je zemljama vladala od prve sredine 19. stoljeća do njihovog rata za neovisnost, a u posebnom fokusu javnosti je bio Alžirski rat u periodu od 1954. do 1962. godine. Kao i u ostalim kolonijalnim zemljama, karakteristike ove vladavine je tretiranje domaćeg stanovništva kao građane drugog reda dok se sva vlast koncentrirala u rukama kolonijalnih vladara, odnosno u ovom slučaju Francuza. Do pojačanja tendencija za samostalnosti došlo je nakon Drugog svjetskog rata kada su bili posebno ponukani demokratskim idejama koje je i sama Francuska zastupala tijekom sukoba. Međutim, do takvog razvoja događaja nije došlo ni brzo ni lako, s obzirom da je u Alžiru došlo do jednog od najkrvavijih sukoba za neovisnost u povijesti. Ovakav povijesni razvoj događaja doveo je i do nezadovoljstva muslimanskog stanovništva u Francuskoj, a posljedično i do njihovog iskazivanja tog nezadovoljstva terorističkim napadima.

Promatrajući zadnjih 40-ak godina, u Francuskoj se dogodio niz terorističkih napada s većim brojem žrtava. Od 1978. godine kada su počinitelji palestinskog podrijetla ubili 8 ljudi u pariškoj zračnoj luci, preko 1986. godine i bombaškog napada ispred trgovačkog centra u Parizu kad je ranjeno 55 ljudi i ubijeno 7 ljudi, pa sve do 2015. kada je napadnuto sjedište satiričnog časopisa Charlie Hebdo. U studenom iste godine dolazi i do koordinirane serije napada na više lokacija u Parizu, poput koncertnih dvorana, restorana i barova, a pritom je umrlo 130 ljudi. Događaj se pamti i po tome što je to najveći broj ubijenih na francuskom teritoriju nakon Drugog svjetskog rata. Netom nakon događaja, tadašnji predsjednik Francois Hollande objavljuje rat protiv terorizma i ISIS-a (Basthard-Bogain, 2020: 591). Dva napada iz 2015. godine izazvala su snažnu reakciju javnosti u vidu demonstracija, masovnih okupljanja koje su posjetili i svjetski vođe te grupnih molitvi. Nastala je i kampanja koja se proširila svijetom te postala svojevrsan slogan borbe protiv terorizma, a glasi *Je suis Charlie*, što u prijevodu znači „I ja sam Charlie“.

4.2. TERORISTIČKI NAPADI I OBILJEŽJA PROTUTERORISTIČKOG DJELOVANJA

U francuskoj verziji rata protiv terorizma nakon napada 2015. godine dolazi do institucionalnih, odnosno političkih promjena. Proglašava se izvanredno stanje u kojem izvršna vlast dobiva širok raspon pojačanih ovlasti što joj dopušta da zaobiđe uobičajene pravne procedure. Ova mogućnost uvedena je u francuski zakon 1955. godine, a nekoliko je puta i mijenjana. Konačni oblik dobiva

2015. godine, a stanje može biti uvedeno u slučaju neposredne opasnosti koja proizlazi iz povrede javnog reda ili prirodne katastrofe iznimnih razmjera. Neke od mjera koje su uvedene su: zabrana demonstracija i okupljanja na javnim mjestima, uspostavljanje zaštitnih perimetara, zabrana javnih i zajedničkih molitva, blokiranje internetskih stranica koje zagovaraju ili veličaju terorističke akte, zatvaranje osumnjičenih osoba u kućne pritvore te policijski pretresi. Sve mjere mogle su biti implementirane odlukom predsjednika države ili ministra unutarnjih poslova bez prethodnog odobrenja sudske vlasti (Vie Publique, 2022). Izvanredno stanje je trajalo do 1. studenog 2017. godine kada je na snagu stupio „Zakon o jačanju unutarnje sigurnosti i borbi protiv terorizma“. Izvanredno stanje bilo je, prema Hollandovim riječima, neophodno u situaciji u kojoj se Francuska našla nakon napada 2015. godine, no problem nastaje kada mjere koje moraju biti privremene postanu običajno pravo. U slučaju znatnog produljenja, može doći do ugrožavanja individualnih sloboda i nepoštivanja vladavine prava. Takva mogućnost je dodatno naglašena nepostojanjem sudske kontrole nad mjerama koje graniče s poštivanjem osnovnih ljudskih prava (Vie Publique, 2022).

Reakcije javnosti su bile različite. Usprkos kritikama, uvođenje izvanrednog stanja je ipak bilo jako popularno među političarima i dijelom javnosti. U Donjem domu Parlamenta dobilo je potporu od oko 88% glasova, a u Gornjem domu Parlamenta 90%. Isto tako, veliku podršku je dobivalo i od birača s desnog spektra što se i poklapa s desničarskom idejom državne sigurnosne politike, odnosno idejom čvrste ruke države koja mora donijeti potrebne mjere kako bi osigurala sigurnost građana. Pokazalo se da je javnost više okrenuta agresivnim i represivnim politikama, ograničavanju sloboda te netoleranciji prema manjinama (Basthard-Bogain, 2020: 593). S druge strane, može se uočiti žestoka kritika različitih udruga za ljudska prava, znanstvenika i akademika koji su naglašavali sporne stvari ovakvog stanja s četiri različita aspekta. Prvi je bio očit, odnosno zamjera se pojačanje ovlasti koje dobiva izvršna vlast čime se potencijalno ugrožavaju individualne slobode. Nadalje, jačanjem izvršne vlasti nauštrb sudske oduzima se mogućnost sudskog nadzora nad izvršnom vlasti. Uz to, nisu bila jasno definirana pravila što se točno smatra prijetnjom te su mjere koje su proizlazile često bile proizvoljne. Naposljetku, legitimizirano izvanredno stanje s vlastitim definicijama opasnosti moglo se vrlo lako pretvoriti u uobičajeno stanje (Basthard-Bogain, 2020: 592-593).

Kao što je već spomenuto, izvanredno stanje je ukinuto 2017. godine, a tada stupa na snagu „Zakon o jačanju unutarnje sigurnosti i borbe protiv terorizma“. U Zakonu se zadržavaju pojedine odredbe poput praćenja kretanja sumnjivih osoba preko pretplatničkih brojeva i elektroničke komunikacije te zabrane kontakta s određenim osobama za čije ponašanje postoji ozbiljna sumnja da su prijetnja javnoj sigurnosti. Nadalje, dopušteni su pretresi prostorija koje su pohodile osumnjičene osobe te se na tom istom mjestu mogu zaplijeniti dokumenti, papiri i podaci koji su pronađeni ondje. Ono što je ipak u ovom slučaju drugačije je da je za svaku odluku izvršne vlasti potrebno i prethodno odobrenje sudske vlasti. Uz to, Zakon predviđa proširene mogućnosti kontrole u pograničnim područjima, što uključuje kontrole zračne i pomorske luke te željezničkih i cestovnih postaja otvorenih za međunarodni promet kako bi se kontrolirale migracije i posljedično spriječili teroristički napadi (Vie Publique, 2022).

4.3. SLUČAJEVI ZLOUPOTREBE PROTUTERORISTIČKIH MJERA I UTJECAJ NA DRUŠTVO

Nakon terorističkih napada, prvo u SAD-u 9. rujna 2001. te onda i 2015. godine na redakciju časopisa *Charlie Hebdo*, u Francuskoj se javlja izrazito antiislamska kultura obilježena brojnim raspravama o migraciji i integraciji. Kao što je prethodno opisano, došlo je do institucionalnih promjena koje dopuštaju metode nadziranja i uhićivanja osumnjičenih osoba i onih koji su smatrani potencijalnom opasnošću. Neizbježno, to je u velikom broju bila populacija islamske vjeroispovijesti. S ciljem izbjegavanja ponovne tragedije i terorističkih napada, došlo je i do zloupotrebe proširene ovlasti izvršne vlasti, pogotovo pojedinih pripadnika policije, vojske i oružanih snaga koji su i bili izvršitelji protuterorističkih zakona i novodonesenih mjera. Policija je često stoga optuživana za brutalnost prilikom obavljanja svog posla pretresa i ispitivanja osumnjičenika. Pretresi se najčešće događaju u predgrađima većih gradova u kojima su smješteni imigranti i Muslimani, a vremenski to čine naoružani policajci u zoru. Pritom se mnogi osumnjičenici žale na nasilje, zlostavljanje i brutalnost. Još od Francuske revolucije iz 1789. godine, svim građanima zagwarantirano je pravo na presumpciju nevinosti. Prema sadašnjem zakonu, osumnjičenik smije biti zadržan u pritvoru 72 sata na ispitivanju, bez prisutnosti odvjetnika. Međutim, tijekom izvanrednog stanja koje vlada u svrhu protuterorističke borbe, ipak dolazi do iznimke. S obzirom da su uhićene osobe pritvorene nakon pomnog skupljanja dokaza i temeljitog istraživanja, prvotno se može zaključiti presumpcija krivnje, a onda tek dokazivati nevinost. Vijeće Europe je 2000. godine čak pokrenulo istraživanje nakon više prigovora o

postupanju policije prilikom ispitivanja vjerujući da su mnoga priznanja zapravo bila iznuđena silom. Došli su do finalnog zaključka kako je potrebno osigurati da policijski službenici i članovi Nacionalne antiterorističke divizije ne koriste veću količinu sile od one koja je potrebna da se savlada osumnjičenik (Northam, 2003: 157-158). Ipak, u ovakvom zaključenju nije definirano na koji će se način to provjeravati ni koje su mjere kazne za policijske službenike koji prekrše navedeno. Time se zapravo nije postiglo mnogo po tom pitanju i ostavilo se dovoljno praznog prostora koje je ispunilo sljedećih 20 godina istog ponašanja, bez promjena na vidiku.

U fokusu istraživača su i *banlieues*, odnosno predgrađa u kojima je koncentrirano većinsko stanovništvo muslimanskog porijekla. Upravo se ondje često događaju i policijski pretresi za koje svjedoci koji su i sami bili osumnjičenici izjavljuju kako ih je policija zaustavila na cesti ili na ulazu u zgradu potpuno nasumično (The Observers, 2017: 1). Takav način rada zove se *stop-and-search*, odnosno naglo i nasumično zaustavljanje osobe u prolazu i pretresi. Uz poneka svjedočanstva može se uočiti i policijska brutalnost, poput puštanja policijskog psa na osobu, provociranja u svrhu izazivanja napada, ulaska u privatni posjed bez naloga i posljedično, uhićenja osobe. Naravno, sami osumnjičenici naglašavaju kako ih nisu svi policijski službenici tretirali na isti način, međutim u svakom području postoje iznimke. Kod mnogih koji su na svojoj koži osjetili ovakav režim stvorila se ogorčenost jer sud i država ne čine ništa po pitanju brutalnosti pojedinih policijskih službenika te ne postoje naznake da bi se takvo stanje moglo uskoro promijeniti (The Observers, 2017: 1). Mogao bi se podvući zaključak kako je ovakav način tretiranja muslimanskog stanovništva rezultat duple diskriminacije. Iako su neki i četiri naraštaja u obitelji rođeni Francuzi, ipak nisu jednaki s ostalim državljanima. Sve dok ih se smatra građanima drugog reda, do korjenitih promjena ne može ni doći.

Nakon napada je u francuskom društvu prevladavao stav kojim se za terorizam okrivljuje cjelokupni islam, smatrajući da je *K'uran* sam po sebi pun mržnje i pozivanja na nasilje (BBC, 2015). Kod djece školske dobi, koji su u osjetljivoj fazi razvoja, to je izazvalo dihotomiju unutar njih samih, a i između njih i ostatka društva. Nametnuto im je održavanje počasne minute šutnje i raznih drugih prikaza podupiranja žrtava, a da oni ni sami nisu svjesni što se zapravo dogodilo, dok se uz to javljaju i radikalna mišljenja o teorijama zavjera (BBC, 2015). Mnogi su muslimani ipak jasno naglasili kako je njihova vjera miroljubiva te da nitko tko zapravo vjeruje u riječ *K'urana* ne bi mogao učiniti tako nešto. Općenito je nezahvalno tražiti bilo kakva opravdanja za počinitelje

jer bi se tako nešto moglo vrlo lako smatrati i općenitim opravdavanjem terorizma. Napadi iz 2015. godine dogodili su se u širem kontekstu sukoba porijeklom s Bliskog istoka, međutim faktori koji su otvorili vrata radikalizmu i nasilnom ekstremizmu su neodvojivo povezani sa svakodnevnim životom ranjivih skupina i manjina u Francuskoj (Moran, 2017: 8). Kako god bilo, šteta je učinjena i Francuska do danas nije uspjela riješiti svoj problem međusobnog zajedništva, a ni pitanje problema imigranata koji se i dalje osjećaju ugroženo u državi koja im svakodnevno dokazuje da nemaju temeljna ljudska prava i građanske slobode kao i ostatak građana.

4.3.1. JE SUIS CHARLIE

Napad na sjedište satiričkog časopisa „Charlie Hebdo“ dogodio se 7. siječnja 2015. godine kada su alžirska braća Chérif i Saïd Kouachi ubila 12 ljudi koji su se nalazili u redakciji, a 11 je pritom bilo ranjeno. Časopis je bio satirički, odnosno često je objavljivao različite priče, crteže i šale na račun radikalno desničarskih stranaka, političara, religija te crkve. Povod događaju, smatra se, bila je jedna od karikatura proroka Muhameda koji je prikazan s turbanom napravljenim od bombe. Osim što im se nije svidio način na koji je prikazan prorok Muhamed, isto tako su u i islamskoj religiji zabranjene slike i vizualni prikazi jer ih smatraju idolopoklonstvom i blasfemijom (Neuman, 2020: 1). Na snimci nadzorne kamere čuje se uzvik terorista koji su izjavili kako su ovime osvetili proroka. Sam čin izazvao je burnu reakciju javnosti, a dan iza napada masa se okupila na trgu u Parizu pjevajući Marseljezu i mašući francuskim zastavama (Eko i Hellmueller, 2018: 208). Iako su napadači rođeni Francuzi porijeklom iz Alžira, na ovaj način se stvorio osjećaj „mi protiv njih“, iako su oni jedni od nas (Klug, 2016: 224). Uz to se naglašava negativnost čina koji se oštro osuđuje i nema opravdanja. Naravno da je to i istina u smislu da nema opravdanja za ubijanje 12 osoba na njihovom radnom mjestu, međutim s ovim se ujedno u najvećoj mjeri osudilo i stanovništvo muslimanske vjeroispovijesti te potaknulo i niz rasističkih ispada. Umjesto da francuska državna vlast prodre u dubinu problema, odnosno problem muslimanskog stanovništva koje je jako nezadovoljno svojim stanjem u državi, ona se više oslanja na gašenje trenutnih kriza i donošenje mjera kojim će se pokušati spriječiti bilo kakva buduća teroristička radnja. Ovakve mjere dugoročno ne mogu riješiti problem terorističkih napada već ih zapravo pojačava uz marginaliziranje muslimanske manjine. Time se izazivaju rasistički ispadi, a ujedno i dopušta prodor radikalnog Islama.

U Francuskoj je u vrijeme nakon siječanjskih napada iz 2015. godine vladao narativ da se moraju identificirati „svi oni koji nisu Charlie“, odnosno treba ih uočiti, integrirati ili reintegrirati u zajednicu. Ovakav tip diskursa je u društvu imao dvije posljedice: ugrozilo se jedinstvo svih građana koje se zagovaralo nakon napada, a uz to se stvorio okvir za traženje krivca ili žrtvenog janjeta prema kojem će društvo usmjeriti svoj bijes i nemoć koji osjeća u ovakvoj situaciji neposredne i zapravo svakodnevnosti (Moran, 2017: 3).

Nekoliko je primjera iz prakse u kojima se na neki način pokušalo kazniti one koji nisu bili Charlie, odnosno one koji nisu javno podržali potporu tom satiričkom časopisu ili pokazali osudu za teroristički čin. Nakon napada, uhićene su 54 osobe radi opravdavanja terorizma i iskazivanja javne podrške napadu, a 12 osoba je osuđeno na zatvorsku kaznu (Bartolucci, 2017: 450). Izdvaja se primjer 8-godišnjeg dječaka koji je u školi odbio reći *Je suis Charlie* uz izjavu da Charlie nije dobar jer je uvrijedio proroka te je zadržan na policijskom ispitivanju dva sata (Preporod, 2016). U mnogim drugim školama koje su većinski smještene u predgrađima pojavljivali su se slični problemi, odnosno djeci je dotad časopis *Charlie Hebdo* bio svojevrsan neprijatelj jer je u svojim izdanjima vrijeđao proroka, svetu osobu u *K'uranu*, dok se nakon napada očekivalo da u potpunosti okrenu ploču i podupiru simboliku imena časopisa kao simbola slobode govora i izražavanja (BBC, 2015). Upravo ih je taj slobodan govor i uvrijedio, iako je u Francuskoj religija u javnom životu osjetljiva tema zbog ideje laicizma. Muslimani čine drugu najbrojniju vjersku skupinu s 9% vjernika u zemlji, a izražavanje vjerskih simbola poput nošenja *burke* te zajedničkih molitvi dio je njihovog identiteta. To uključuje i štovanje proroka Muhameda te ideju da je prikazivanje slika proroka zabranjeno.

4.4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Francuska se u vrijeme najjače američke i zapadne borbe protiv terorizma mogla pohvaliti svojom, prema svim podacima, uspješnom protuterorističkom strategijom. Čak i dok nije bila žrtvom napada, imala je uvedene mjere namijenjene suzbijanju i sprečavanju terorizma na svom tlu (Bartolucci, 2017: 437). Situacija se mijenja 2015. godine s napadom na *Charlie* koji je ostavio dubok trag na zemlju i zapravo pokrenuo lavinu sociopolitičkih promjena, s osobitim naglaskom na status muslimanskog stanovništva u Francuskoj. Nakon navedenog napada, dolazi do podjela u društvu koje do danas nisu razriješene. Pitanje statusa muslimanskog stanovništva i njihove asimilacije u francusko društvo aktualno je desetljećima, još od imigracija muslimanskog

stanovništva s područja Sjeverne Afrike nakon Drugog svjetskog rata. Teroristički napadi koji su se dogodili od strane radikaliziranih francuskih državljana i pripadnika islamske vjeroispovijesti dodatno su potaknuli raspravu njihove uloge i pripadnosti društvu. Francuska je država koja njeguje ideju laicizma i sekularizacije, odnosno ideju da vjera spada u privatnu sferu čovjeka što se ne smije miješati s javnom sferom politike. Samim time se osobe islamske vjeroispovijesti ne osjećaju prihvaćenima, barem ne dok ne mogu javno prakticirati svoja religiozna načela. Događaj koji je pokazao svu problematiku francuskog društva po pitanju manjina bio je upravo napad na časopis *Charlie Hebdo*, a kojem je razlog bio izrugivanje s prorokom Muhamedom. U prethodnom dijelu teksta prikazale su se dvije strane priče: s jedne strane građani koji su bili žrtvom terorističkog napada u kojem su poginule nedužne osobe, a s druge strane dio Muslimana koji se ne želi poistovjetiti sa *Charliejem* jer je on uvrijedio proroka i njihovu vjeru. Uz sve navedeno, Francuska ima uspješnu protuterorističku strategiju, ali uz žrtvovanje osnovnih građanskih sloboda, poput prava na privatnost i javno izražavanje. Svakako se ponovno pokreće pitanje mogu li se građani osjećati sigurno u vlastitoj državi uz kontinuirane mjere koje im stvaraju stalan osjećaj opasnosti, i od terorističkih napada i od samog državnog aparata.

5. PROTUTERORISTIČKO DJELOVANJE U UJEDINJENOM KRALJEVSTVU

5.1. POVIJESNI RAZVOJ I KONTEKST TERORISTIČKOG DJELOVANJA

Slično kao i u slučaju Francuske, Ujedinjeno Kraljevstvo ima povijest terorističkih napada izvođenih na nacionalnom teritoriju. Primarno se pritom misli na terorističke aktivnosti Fenijskog pokreta u Irskoj krajem 19. stoljeća te specifičnu situaciju koja se događala na istom teritoriju djelovanjem terorističke organizacije IRA. Organizacija je djelovala od 1970-ih do 1990-ih, a najaktivniji je bio njezin ogranak koji je bio odgovoran za organizaciju brojnih napada. Prema dostupnim podacima, odgovorni su za ubojstvo 3 075 ljudi te za događaj Crni petak⁵ iz srpnja 1972. godine (Bartolucci i Skoczylis, 2017: 337). Naposljetku, posljednjih 20-ak godina u fokus dolazi islamski terorizam. Ujedinjeno Kraljevstvo se pritom uključuje u američki rat protiv terorizma nakon napada 9/11 dok se uvedene mjere povećavaju nakon napada na vlastitom tlu. Teroristički je akt izvršen 7. srpnja 2005. godine u Londonu kada su izvedena četiri koordinirana samoubilačka napada u podzemnoj željeznici i autobusu. Smrtno je stradalo ukupno 56 osoba, uključujući i 4 bombaša samoubojice, a ranjeno je 700 osoba. Nakon nekoliko i neuspjelih napada u kojima bombe nisu eksplodirale, dolazi do ubojstva Leeja Rigbyja od strane dvojice Londonaca nigerijskog podrijetla kojima je motivacija bila osvetiti muslimane koje su ubili britanski vojnici. Naposljetku, u svibnju 2017. godine Britanac libijskog podrijetla izveo je samoubilački napad nakon koncerta Ariane Grande u Manchesteru, a ubijene su 22 osobe dok je 116 ranjeno (Večernji list, 2017). Kao što se može vidjeti u primjerima napada, Velika Britanija se također suočava s velikim brojem napadača koji su muslimanskog porijekla, ali su isto tako i britanski državljani koji su odrasli i žive u Ujedinjenom Kraljevstvu. Većinom su to pripadnici muslimanske zajednice nezadovoljni vlastitim stanjem u državi te se radikaliziraju povezujući se s islamističkim radikalnim organizacijama u inozemstvu (Khosrokhavar, 2004: 11).

Ujedinjeno Kraljevstvo ima dugu povijest imigracije iz bivših britanskih kolonija. Muslimani su se na područje Velike Britanije doselili nakon Drugog svjetskog rata s područja bivših kolonija kao strana radna snaga u sklopu britanskog ekonomskog oporavka. Preuzimali su slabije plaćene poslove koje drugi građani nisu htjeli raditi, a koncentrirani su u industrijskim krajevima gdje formiraju vlastite zajednice u kojima si međusobno pružaju podršku i zaštitu od rasizma (Alam i

⁵ Crni petak je događaj iz 1972. godine kada su pripadnici skupine IRA na području Belfasta ubili 9 ljudi, a ranili 132 (Bartolucci i Skoczylis, 2017: 337).

Husband, 2012: 137). Tijekom godina se zabilježio veći broj incidenata i povećana netrpeljivost Britanaca prema manjinama doživljavajući ih kao „one druge“ koji ne poštuju temeljne britanske vrijednosti. Posebnu kontroverzu pridonijela je i knjiga Salmana Rushdieja *Sotonski stihovi* koju je osudila islamska zajednica pod optužbom da je bogohulna i blasfemična, a iranski ajatolah Ruhollah Homeini osudio je autora na smrt. Događaj je poznat kao „Afera Rushdie“ čime su se dodatno uzburkale napetosti Britanaca i Muslimana. Njihov odnos opisan je u izvješću Runnymede Trust⁶ iz 1997. godine objavljen od strane tadašnjeg ministra unutarnjih poslova Jacka Strawa, a navodi se da je u britanskom društvu duboko ukorijenjen antimuslimanski sentiment (Alam i Husband, 2012: 138). Iako je ovo izvješće blago osvijestilo Britance u nepravedan odnos prema sunarodnjacima druge vjeroispovijesti ili rase, ksenofobni rasizam i dalje prisutan u britanskom društvu doživljava vrhunac nakon napada na World Trade Center 2001. godine te nakon američke objave rata terorizmu.

5.2. OBILJEŽJA PROTUTERORISTIČKOG DJELOVANJA

Britanska protuteroristička strategija temelji se na Zakonu o terorizmu iz 2000. godine koji je zapravo preinaka sporazuma s Irskom iz 1998. godine dok je nakon 9/11 prilagođen aktualnim svjetskim događanjima. Zakoni i strategije su nadograđivane, a specifičnost je svakako uključenost britanske zajednice u borbu protiv terorizma i sprečavanje napada. Protuteroristička strategija donesena 2002. godine dobila je naziv CONTEST, odnosno *Counter-Terrorism Strategy*. U početku je bila tajni dokument od 9 stranica, a dio je otkriven javnosti 2006. godine (Bilandžić i Pandžić, 2019: 188). Mjere navedene u dokumentu stavljaju fokus na sprečavanje napada i proaktivnu borbu protiv terorizma. Temelji se na takozvana 4 P: *Pursue* (progon), *Prevent* (prevencija), *Protect* (zaštita) i *Prepare* (spremnost). Prvi element temelji se na uočavanju i aktivnosti obavještajnih agencija s ciljem ometanja izvršenja terorističkog napada u početnoj fazi, odnosno spriječiti da se bilo što uopće dogodi. Prevencija se odnosi na deradikalizaciju muslimanskih radikala kroz suradnju više instanci, poput fakulteta, škola i različitih udruga. Tu je naglasak na suradnji cjelokupnog društva i svojevrsnom nadzoru određenih skupina stanovništva, odnosno prvenstveno britanskih Muslimana. Priroda islamskog terorizma je da su svi sumnjivi, a posebice Muslimani koji su označeni kao opasni drugi koji prijete sigurnosti nacije (Bartolucci i Skoczylis, 2017:348). Nadalje, element zaštite usredotočuje se na zaštitu kritične infrastrukture,

⁶ Runnymede Trust je trust mozgova za rasnu jednakost u Ujedinjenom Kraljevstvu. Osnovan je 1968. godine kao neovisni izvor za generiranje obavještajnih podataka za multietničku Britaniju (Runnymede Trust, 2022)

granica, javnih mjesta i transportnih mreža. Naposljetku, stavka spremnosti odnosi se na mjere nakon izvršenog napada i krizno upravljanje kako bi se smanjile štetne posljedice na javnost i državu (Bartolucci i Skoczylis, 2017: 340).

Kako bi se omelo teroriste u izvršavanju napada, oružane snage dobivaju posebne ovlasti poput Kontrolnih naloga⁷ kojim mogu pratiti ili uhititi bilo koga tko bi potencijalno mogao biti terorist. Prema Zakonu o terorizmu iz 2006. godine, policija može zadržati osumnjičene osobe čak i bez dokaza do 28 dana u pritvoru (Moeckli, 2007: 661). Od ostalih mjera i restrikcija kojim raspolaže policija i obavještajna služba ističe se zabrana slobodnog kretanja nakon 16:00 sati nakon čega osumnjičene osobe moraju biti u svom domu, kretanje unutar određenih geografskih granica, označavanje osoba, davanje financijskih izvještaja, restriktivno komuniciranje s drugim osobama, a čak i prisilno preseljenje u drugi grad unutar Ujedinjenog Kraljevstva. Uz to, obavještajne službe djeluju na način da prikupljaju podatke preko internetskih stranica, a ne samo osumnjičenih osoba već i svih drugih, poput novinara, odvjetnika, aktivista za ljudska prava i „običnih“ ljudi (Bartolucci i Skoczylis, 2017: 343). Nakon pregleda protuterorističkih mjera koji se temelje na četiri bitna stupa i konkretnih akcija opisanih u donesenim zakonima, u sljedećem će odjeljku naglasak biti na utjecaj koji su navedene mjere imale na britansko društvo.

5.3. UTJECAJ PROTUTEROSTIČKIH MJERA NA DRUŠTVO

Protuterorističke mjere svake države imaju snažan utjecaj na društvo s obzirom na nepredvidljivog neprijatelja koji se nalaze s druge strane. Postala je već i uobičajena praksa ograničavanje određenih građanskih prava i sloboda. Staniforth ističe kako je jako komplicirano izraditi protuterorističku strategiju jer slobodno i demokratsko društvo nudi teroristima jednaku slobodu djelovanja dok se pokušavaju sačuvati iste slobode koje teroristi pokušavaju iskoristiti (Bartolucci i Skoczylis, 2017: 346, prema Staniforth, 2013: 269).

Britanska strategija CONTEST pokušavala se pridržavati vladavine prava i poštivanja ljudskih sloboda, no njezina je provedba naišla na probleme. Naime, strategija u velikoj mjeri naglašava zaštitu „britanskog načina života“ što može biti problem za one koji žive „nebritanski“, odnosno

⁷ Kontrolni nalozi ili originalnog naziva *Control Orders* su nalozi ministra unutarnjih poslova kojima je svrha ograničavanje slobode pojedinca u svrhu zaštite članova javnosti od opasnosti terorizma. Širok je spektar toga što se sve može ograničiti ili kontrolirati, a izdvajaju se restrikcije oko toga što osoba smije imati u svom posjedu, s kime komunicira i gdje putuje (Moeckli, 2007: 659).

za manjine, a posebice Muslimane koji su smatrani sekundarnom socijalnom skupinom te potencijalnom opasnošću. Stvara se rasprostranjeni osjećaj kako se fokus protuterorizma stavlja na zaštitu britanskog načina života, dok je ekstremizam izravna opozicija temeljnim britanskim vrijednostima. Ovo je dovelo i do demoniziranja trivijalnog ponašanja koje nije u skladu s britanskim odrednicama, a uvelike je usmjereno na muslimansko stanovništvo. Posljedično, stvara se i država nadzora, potkopavajući povjerenje u državne institucije. Postoji i podatak da je protuteroristička strategija imala i negativni utjecaj na radikaliziranje pojedinaca, odnosno više od 700 Britanaca priključilo se terorističkim organizacijama u Iraku i Siriji (Bartolucci i Skoczylis, 2017: 346). Na ovom je primjeru jasno kako se muslimansko stanovništvo, koje nikad ni nije u potpunosti bilo integrirano u britansko društvo, osjetilo neprihvaćeno i prozvano od strane države te je istomišljenike odlučilo pronaći u terorističkim organizacijama. Iako je naglasak britanskog protuterorističkog programa pravno procesuiranje osumnjičenih terorista, pojavili su se slučajevi u kojima su se izvršne mjere koristile kako bi se olakšalo nametanje kontrole nad pojedincima za koje se smatra da su uključeni u terorizam, potkopavajući pritom prava osumnjičenika i pristup pravdi.

5.4. SLUČAJEVI ZLOUPOTREBE PROTUTERORISTIČKIH MJERA

Srpanjski napad 2005. godine bio je okidač za porast britanske islamofobije. Britanci su u ovom trenutku postali svjesni kako terorist nije nužno osoba koja dolazi iz inozemstva, odnosno zemlje izvorišta pojedinih terorističkih skupina već to može biti i sugrađanin i susjed. Stvorio se određeni narativ da se zna tko su Muslimani i gdje žive, no ne može se znati koji je točno pojedinac neprijatelj kojeg se treba bojati. Ovakav scenarij je izrazito pogodan za stvaranje društvene paranoje i stavljanja na stup srama cjelokupne muslimanske zajednice (Alam i Husband, 2012: 143). Time se zapravo može dovesti i do suprotne nuspojave od one koju su vlasti željele, a to je da zajednička situacija u kojoj su se našli pripadnici muslimanske zajednice može dovesti do njihovog jačeg povezivanja i posljedično radikaliziranja. Mjere prevencije strategije CONTEST pokušavaju to spriječiti, odnosno nadzorom različitih pripadnika društva, poput studenata i prosvjetnih radnika pokušava se prepoznati i prijaviti bilo kakvo potencijalno radikalno ponašanje (Alam i Husband, 2012: 147).

Nadalje, kontroverzna mjera je i *stop-and-search* kojim policija dobiva ovlast da zaustavlja ljude na ulici bez konkretnih dokaza, odnosno nasumično prema njihovoj vlastitoj procjeni.

Nesumnjivo je da tu dolazi i do pojave rasizma, točnije puno se češće zaustavljaju osobe islamskog porijekla. Prema Zakonu o terorizmu iz 2000. godine, policijski službenici ne smiju diskriminirati pripadnike etničkih manjina, no postoje okolnosti kada je prikladno da se uzme u obzir etničko porijeklo prilikom odabira osobe za pretraživanje, s obzirom da su određene terorističke skupine povezane s pojedinačnim etničkim identitetom. Broj zaustavljenih i pretraženih osoba raste iz godine u godinu nakon 2001., od 8,550 ljudi u 2001./2002. došlo je do brojke od 32,086 ljudi u godinama 2005./2006. (Moeckli, 2007: 661-662). Iz samih brojčanih podataka može se uočiti koliko su puta policijski službenici koristili ovu metodu, a jasno je i kako je time došlo do pobune osoba koje su zadržane bez ikakvih dokaza i povoda. Ističe se i slučaj *Gillan protiv Ujedinjenog kraljevstva* u kojem je Europski sud za ljudska prava presudio da ovlasti *stop-and-search* nisu dovoljno jasno definirane u kontekstu nasumičnog zaustavljanja na temelju rase i vjeroispovijesti te kao takve ne podliježu odgovarajućim pravnim mjerama zaštite protiv zlostavljanja. Britanska je strana naglasila kako je etničko profiliranje ponekad jednostavno potrebno te da se u nijednom slučaju ne može smatrati diskriminacijom. U objašnjenju navode da uzimaju u obzir razlog zašto je osoba zaustavljena, zbog prijetnje terorizma, a ne temelju rasne diskriminacije (Moeckli, 2007: 664). Metropolitanska policija otkrila je i da nakon napada u srpnju 2015. godine dolazi do porasta od 70% zločina iz mržnje prema Muslimanima u Londonu. Neki od incidenata koji se javljaju su u rangu od internetskog maltretiranja do fizičkih napada i ekstremnog nasilja, ponajviše usmjerenog protiv žena (Bartolucci i Skoczylis, 2017: 349).

5.5. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

U Ujedinjenom Kraljevstvu, kao i u ostalim zemljama zapadnog svijeta, nakon napada 9/11 stvorila se potreba zaštite od terorističkih napada, od samog sprečavanja napada pa sve do što uspješnijeg suzbijanja posljedica nakon istog. S CONTEST strategijom Ujedinjeno Kraljevstvo je obuhvatilo četiri stupa djelovanja na kojima će pokušati izboriti s problemom terorizma, no sve veći problem se zapravo stvara s društvenim posljedicama i utjecajem koji protuterorističke mjere imaju na islamsku populaciju. Muslimani postaju „opasni drugi“ te sumnjivci bez konkretnog protuzakonitog djelovanja. Uz to, naglasak protuterorističkih mjera je na očuvanju britanskih vrijednosti. Ono samo po sebi implicira da pojedinci koji ne dijele tradicionalne norme predstavljaju neprijatelja i opasnost. Kako bi se izborila s rastućim problemom podijeljenosti društva, Ujedinjeno Kraljevstvo je na svom primjeru pokazalo kako se država ne može uspješno

boriti protiv terorizma žrtvujući temeljna ljudska prava i građanske slobode te potkopavajući demokraciju i vladavinu prava.

6. PROTUTERORISTIČKO DJELOVANJE U NIZOZEMSKOJ

6.1. POVIJESNI RAZVOJ I KONTEKST NIZOZEMSKOG PROTUTERORIZMA

Nizozemska je jedna od država koja ima velik broj imigranata koji pripadaju različitim kulturama i vjeroispovijestima te sa svojom multikulturalnošću njeguje kult tolerancije i prihvaćanja. Samim time nije donosila stroge protuterorističke mjere, a ni bila žrtvom terorističkih napada. Ipak, u povijesti su se događali sukobi povezani s molukanskom manjinom koja je nakon rata u Indoneziji došla u Nizozemsku zahtijevajući vlastitu državu. Nakon što zahtjevi nisu ostvareni, okrenula se političkom nasilju⁸. (van de Linde i van der Duin, 2011: 1557). Država tada nije imala protuterorističke mjere kojima bi se oduprla ovakvom nasilju, no do zaokreta dolazi nakon napada u SAD-u izvedenih u rujnu 2011. godine. Teroristički napad koji je potresao nizozemsku državu je ubojstvo redatelja Thea van Gogha 2004. godine od strane Nizozemca marokanskog porijekla, a navodni razlog napada bio je film van Gogha koji je govorio o islamskom nasilju nad ženama (The Guardian, 2004). S ovim napadom dolazi do zaokreta u javnom narativu te se u zemlji stvara izrazito islamofobična klima. Godinama kasnije, s razvojem terorističke organizacije ISIS, Nizozemska se suočava s drugim problemom vezanim uz terorizam, a to je odlazak radikaliziranih nizozemskih građana u Siriju kako bi poduprli ISIS u građanskom ratu. Problem se stvara kada se oni, nakon stečene borbene obuke i iskustva, vrate u matičnu zemlju. Upravo je to i potaknulo vladu na mjere kojim će pokušati spriječiti radikalizaciju Muslimana te njihovu regrutaciju kao boraca (van Heide i Geenen, 2015: 163).

6.2. ZAKONI I MJERE ZA PROVOĐENJE PROTUTERORISTIČKE STRATEGIJE

Nakon 9/11 napada raste antimuslimanska retorika kojom se normalizira represija muslimanskog dijela stanovništva te stvara plodno tlo za diskriminatorne vladine mjere. S „Holandskim 9/11“ kako se naziva ubojstvo redatelja van Gogha te porastom odlaska pojedinaca u Siriju sa svrhom sudjelovanja u organizaciji ISIS, Nizozemska postaje svjesna opasnosti domaćeg terorizma. Ministar Gerrit Zalm oštro proglašava rat terorizmu čime se država sve više

⁸Cilj molučkih akcija u Indoneziji bio je uspostava neovisne Republike Južnih Moluka (RMS). Na indonezijskom otoku su desetljećima trajale borbe oko uređenja države: Nizozemska kao bivša kolonijalna vlast na tom području je htjela federaciju, a indonezijski republikanci unitarnu državu. Molukanci su bili na strani Nizozemske te su i mobilizirani u njihovu vojsku. Međutim, Nizozemska se ipak povlači s tog područja, a problem nastaje oko velikog broja mobiliziranih molučkih vojnika koji se nisu mogli vratiti u svoje sjedište, otok Ambon koji su zauzeli indonezijski republikanci. Iz tog razloga, oko 12 500 Molukanaca odlazi u Nizozemsku. Ondje se javlja ogorčenost jer nisu u potpunosti integrirani u društvo te žive u lošim uvjetima. Dolazi do terorističkih napada 1970-ih godina prošlog stoljeća, mahom u vidu talačkih situacija zahtijevajući nizozemsku intervenciju oko pitanja neovisne Republike Južnih Moluka (Jansen, 2005: 57-62).

odmiče od ideala liberalne i tolerantne nacije. Što se tiče pravnog odgovora, on dolazi 2004. godine sa „Zakonom o terorističkim zločinima“ koji je stupio na snagu kao dio kaznenog zakona. Time se kriminalizira bilo kakvo potencijalno terorističko ponašanje, s naglaskom na preventivno djelovanje. Ono je usmjereno na pojedince koji su se pripremali na odlazak u inozemstvo, pomagali u nečijem odlasku, financirali terorizam ili regrutirali druge. Samim time, priprema za teroristički čin postaje zločin (van Heide i Geenen, 2015: 163, van Sliedgret, 2010: 419). Ono što je svakako sporno kod ovakvog pristupa je nedovoljno dokaza kojim bi mogli optužiti osobu za podupiranje terorizma. Što se tiče strateškog planiranja, donosi se Nizozemski sveobuhvatni plan djelovanja za borbu protiv terorizma⁹ 2014. godine koji je i preventivan i represivan. Temelji se na pet elemenata: redukciji rizika, intervencije, rješavanje pitanja radikalizacije i društvenih tenzija, društvene mreže te razmjena informacija i međunarodna suradnja (Canavar i Katman, 2020: 138). Poseban se naglasak stavlja na suradnju na međunarodnoj, nacionalnoj i lokalnoj razini. To znači da središnja vlada surađuje s obavještajnim agencijama, policijom, centrima za mlade, školama te islamskim organizacijama kako bi prikupljali informacije o potencijalnim sumnjivcima te, ukoliko postoji, srežu radikalizaciju u korijenu. Vladine mjere kojima se bore protiv razvoja terorizma zamjera se fragmentacija i pomiješanost s drugim javnim politikama tako da prosječna osoba zapravo ni ne zna što su točno protuterorističke mjere (Canavar i Katman, 2020: 139).

6.3. SLUČAJEVI KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA I GRAĐANSKIH SLOBODA

U Nizozemskoj se profil terorista u društvenom diskursu izjednačava s imigrantom muslimanske vjeroispovijesti, s obzirom da se teroristički napadi u posljednja dva desetljeća povezuju s islamom (Canavar i Katman, 2020: 136). Na taj se način stigmatizira cjelokupna muslimanska populacija te se stvara iracionalni strah od svih onih koji su „drugačiji“, odnosno prosječnog Muslimana i svih koji tako izgledaju. U nizozemskom se društvu tako stvara polarizacija s posljedicom potencijalnog povezivanja muslimanskog stanovništva s terorističkim organizacijama s kojima dijele ista stajališta. Time se stvara začarani krug u kojem terorizam i protuterorizam hrane sami sebe (Canavar i Katman, 2020: 136). Izjednačavanjem terorizma s islamom dolazi do iskrivljene slike islama pune predrasuda i stereotipa kao religije koja je nazadna,

⁹ *Netherlands Comprehensive Action Plan to Combat Terrorism*

netolerantna, poziva na nasilje i podređenost žena, kao i prijetnju zapadu i njegovim vrijednostima (Canavar i Katman, 2020: 137).

U razmatranju izravnih primjera kršenja građanskih prava i sloboda, može se primijetiti kako vladine mjere imaju za cilj asimilaciju imigranata u nizozemsku kulturu i prilagođavanje nizozemskim društvenim normama. Jedna od mjera koja se ponavlja u više europskih država je zaustavljanje građana od strane policije što je usmjereno primarno na pripadnike muslimanske zajednice. Jedan svjedok islamske vjeroispovijesti tako kaže da ga gotovo svakodnevno policija zaustavlja na putu do posla, a jednom i s pitanjem je li vozilo kojim se koristi ukradeno. Isto tako, prema istraživanju javnog mišljenja, zaustavljanja i pretraživanja Muslimana na zračnim lukama je znatno češće nego kod bijelaca koji ne izgledaju sumnjivo (Canavar i Katman, 2020: 140). Ljudska prava koja se najčešće krše su: zabranjena diskriminacija osoba na temelju vjere, rase i spola, sloboda izražavanja vjeroispovijesti, pravo na udruživanje i pravo poštivanja privatnosti. Pravo na privatnost se krši uvedenim takozvanim zakonom prisluškivanja kojim tajne službe, AIVD i MIVD, mogu hakirati digitalne uređaje i presresti različite *online* informacije bez potrebnih prethodnih dokaza o osumnjičenosti i upletenosti u terorizam. Što se tiče prava na slobodu izražavanja vjeroispovijesti, ono je ugroženo uvedenom zabranom nošenja burke. Zabrana je postala i kazneno djelo čime je podložno i civilnim uhićenjima, to jest civil koji uoči osobu koja krši ovu odredbu može je srušiti na pod i uhititi je. Zapravo je pitanje koliko je ova mjera uistinu potrebna u protuterorističkoj borbi s obzirom da nije zabilježen slučaj u kojoj je žena pokrivenog lica digla sebe u zrak. Pravo na udruživanje s drugim osobama izravno je ugroženo odbijanjem molbi za stvaranjem organizacija koje pokreću Muslimani pod sumnjom države da će se udružiti protiv nje. U više navrata je postalo jasno kako nadležna vlast odbija zahtjeve za financiranjem islamskih škola i udruženja, čime je i postalo jasno kako se u društvu stvorio neopravdan strah i nepovjerenje prema nizozemskim Muslimanima (Canavar i Katman, 2020: 140-141). U slučaju iz 2016. godine ministar obrazovanja Sander Dekker odbija financirati islamsku školu u Amsterdamu, a u pismu Parlamentu navodi razlog kako „država ne može trošiti novac poreznih obveznika na školu u kojoj će se djecu radije učiti nijekanju nizozemske države, a ne pripadanju istoj“ (Dutch News.nl, 2016: 1).

6.4. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Antiislamski diskurs je u Nizozemskoj stvorio od islama reputaciju barbarske i nasilne religije koja je u izravnoj suprotnosti s nizozemskim uvjerenjima i vrijednostima. Samim time se cilja na asimilaciju Muslimana u društvo zahtijevajući odricanje nekih temeljnih pokazatelja pripadnosti islamu. Prema svakodnevnim pokazateljima, jasno je koliko su Muslimani zapravo podređeni u odnosu na ostale stanovnike, a pogotovo je to očito ako se gleda postotak nezaposlenih osoba, kupovine nekretnine te prilike za školovanje. U startu im se onemogućava prilika za bolji život i razvoj izvan okvira koji su im nametnuti i od medija, države i populističkih ekstremno desnih stranaka koje su u uzletu tijekom godina protuterorističke borbe. Time se dolazi do zaključka kako se domaći teroristi radikaliziraju iz primarnog nezadovoljstva vlastitim položajem u zemlji te iz ogorčenosti zapadnjačkim vrijednostima i osudom kojoj su podloženi zbog svoje vjere, izgleda i običaja.

7. PROTUTERORISTIČKO DJELOVANJE U ŠPANJOLSKOJ

7.1. POVIJESNI KONTEKST ŠPANJOLSKOG PROTUTERORIZMA

Španjolska ima dugu tradiciju borbe sa separatističkim terorizmom predvođenim organizacijom ETA koja se nasilnim metodama i političkim nasiljem zalaže za neovisnost pokrajine Baskija. ETA je vodila nasilnu kampanju za uspostavljanjem neovisne baskijske države od 1960-ih godina. U periodu od 1984. do primirja 1998. godine ubila je, prema postojećim podacima, 831 osobu, ranila 2392 te otela 77 (Dorling, 2007: 4). Samim time, protuterorističke metode u Španjolskoj imaju porijeklo u borbi protiv ETA-e, a tek su se naknadno prelile i na međunarodnu borbu protiv islamskog terorizma. Gledajući početne metode, može se izdvojiti ilegalna nasilna kampanja organizacije Antiteroristička oslobađajuća grupa koja je bila financirana tajnim sredstvima Ministarstva unutarnjih poslova. Grupa je prilikom svog djelovanja usmrtila 27 ljudi, od kojih barem 9 nije imalo nikakve veze s ETA-om. To je ostavilo traga i na buduće mjere protiv terorizma, uključujući one usmjerene protiv islamističkog terorizma. Nakon pretrpljene sramote kada je afera postala javna, vlast je uvidjela da i terorizam i protuterorizam mogu jednako potkopati demokraciju te sve buduće mjere donosi umjereno i u skladu s vladavinom prava (Dorling, 2007: 5). Iako se takav stav često naglašava, pitanje je točnosti koliko se Španjolska trudi biti pravedna prema osumnjičenim osobama za uključenost u teroristička djela, kao i za općenit stav države i građana prema islamu .

Napad na Madrid dogodio se 11. ožujka 2004. godine kada se dogodila serija koordiniranih eksplozija bombi u sustavu javnog željezničkog prijevoza. U Španjolskoj su ovi napadi poznati pod nazivom 11-M. U napadu je poginula 191 osoba dok je ranjenih bilo preko 1800 (Jordan i Horsburgh, 2006: 209). Prvotno je napad bio pripisan ETA-i, no uskoro je s prikupljenim dokazima postalo jasno kako je krivac za napad organizacija Al'Qaeda. Događaj je označio i šok za Europljane koji su dosad znali samo za islamski terorizam na američkom teritoriju i dotad je bio njihov problem, no sad je došao i na europska vrata (Jordan i Horsburgh, 2005: 169). Drugi veliki napad na španjolskom tlu dogodio se 2017. godine kada je i druge velike europske gradove poharao val napada, no ovaj put u scenariju ISIL-a koji se fokusira više na manje napade i s manje uključenih osoba. Dogodio se u Barceloni i Cambrilsu 17. i 18. kolovoza 2017. godine kada su se napadači kombijem zabili u pješake te nožem usmrtili 16 osoba. Organizacija ISIL-a je preuzela krivnju za djelo te navela da je napad bio osveta za španjolsku vojnu upletenost u zbivanja na Bliskom istoku (Ballesteros, 2018: 11).

7.2. OBILJEŽJA PROTUTERORISTIČKOG DJELOVANJA

Španjolska protuteroristička strategija temelji se na tri stupa djelovanja: obavještajna agencija (CNI) koja prikuplja i analizira informacije, prosljeđuje ih policiji koja provodi potrebne mjere, a zatim slučaj ide do posebnog visokog suda koji ima šire ovlasti u slučajevima povezanim sa zločinima prema državi (Ballesteros, 2018: 12). Kao što je već spomenuto, nakon napada 9. rujna 2001. u SAD-u te 11. ožujka 2004. u Madridu, nisu se donosile nove protuterorističke strategije s obzirom da su one već bile na snazi kao sredstvo djelovanja protiv ETA-e. Za razliku od drugih zemalja koje su se dosad analizirale, Španjolska nije povećavala ovlasti izvršne vlasti niti ograničila sudske postupke. Takve mjere bile su na snazi tijekom borbe protiv separatističkog terorizma, a danas to više nije slučaj zbog želje vlasti za poštivanjem vladavine prava. Generalni pristup je tretiranje terorizma kao teškog oblika zločina, odnosno teroristički zločini su postali dio kaznenog zakona te kao takvi spadaju u Zakon o kaznenom postupku. Svi zločini onda idu pred Vrhovni sud (*National Court*). Što se tiče zadržavanja osumnjičenika u pritvoru, dolazi do izmjene u odnosu na druge vrste zločina. Naime, u uobičajenim okolnostima osumnjičenici se smiju zadržati u pritvoru 72 sata prije puštanja na slobodu ili odvođenja na sud, no sada se u posebnim okolnostima može na postojećih 72 sata dodati još 48 sati pritvora. Uz to, osumnjičenici mogu biti pritvoreni u tajnosti ukoliko vlast smatra da bi suprotno moglo utjecati na tijek istrage. Tajnost privođenja može trajati 5 dana uz mogućnost produženja za dodatnih 3 dana, što znači da osoba može biti u pritvoru zbog sumnje na zločin terorizma 13 dana prije izlaska pred sud. Nakon napada u ožujku 2014. godine, došlo je do zaobilaženja ovih pravila te se navodi da je oko 15 osumnjičenika zadržano i dulje od toga (Dorling, 2007: 7-13). Ono što je posebno uvedeno nakon napada u Madridu je povećan broj protuterorističkih operativaca kojih je na državnoj razini onda bilo oko 450, kao i policijskih službenika. Imenovana je i radna grupa koju čine predstavnici policije i sigurnosne agencije u nadzoru i praćenju muslimanskih zajednica i mjesta okupljanja (Leiken, 2005: 131). Kako bi se poboljšala komunikacija između različitih tijela i agencija koje svakodnevno surađuju, osnovan je Obavještajni centar protiv terorizma i organiziranog kriminala (Ballesteros, 2018: 12).

7.3. PITANJE UTJECAJA PROTUTERORISTIČKIH MJERA NA DRUŠTVO

Kao i u drugim europskim zemljama, Španjolska je također imala problem s islamskim terorizmom od strane vlastitih državljana, odnosno migranata prve i druge generacije koji su doživljavani kao građani drugog reda. Problemi koji muslimanskoj manjini onemogućavaju

napredovanje u društvu je između ostalog i visoka stopa siromaštva, nezaposlenosti i neuspješne integracije u društvo. Dodatno, pogoršanje statusa doprinijela je islamofobna klima koja se proširila Europom i općenito Zapadom nakon terorističkih napada u kojima se svakog muslimana s bradom i muslimanke s burkom stigmatizira kao terorista i potencijalno opasnu osobu. Kako bi barem dijelom doprinijeli rješavanju ovog aspekta terorizma i radikalizacije pojedinaca, mnogi stručnjaci napominju kako je potrebna suradnja i dijalog muslimanske zajednice s ostatkom društva kako bi se poboljšao njihov status.

Na tragu navedenog, možemo navesti tri razloga zbog kojeg je islamistički terorizam prisutan na španjolskom tlu. Prvi razlog koji se navodi u literaturi je povijesni kontekst, odnosno dio Muslimana želi vratiti teritorij koji im je nekada pripadao. Radi se o području Al-Andaluzije kojeg su im preoteli kršćani. Samim time, u nekoliko su navrata organizacije Al'Qaeda i ISIL naglasile kako će vratiti Španjolsku muslimanima. Drugi razlog koji se navodi je želja za osvetom nakon uhićenja i smrti sedmorice terorista zbog organiziranja 11-M napada, a koji se među pripadnicima Al'Qaede smatraju herojima. Naposljetku, razlog koji se već naveo prilikom napada na Barcelonu, Španjolskoj se zamjera sudjelovanje u ratu na području Iraka i pružanje potpore SAD-u (Jordan i Horsburgh, 2005: 185). Iz argumenata je jasno kako je Španjolska i geografski i povijesno poprilično vezana uz muslimanski svijet te je jedna od europskih zemalja koja na svom tlu ima velik broj doseljenika s kojima nije uspješno prošla cjelokupni proces integracije u društvo zbog čega se među manjinom unutar muslimanske populacije i javlja želja za osvetom i međusobnim povezivanjem u grupe istomišljenika.

7.4. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Španjolska je zemlja koja je na unutarnjem planu izrazito obilježena djelovanjem terorističke organizacije ETA koja za cilj ima odvajanje pokrajine Baskije. Država je obilježena nasilnim djelovanjem navedene organizacije još od kraja 50-ih godina prošlog stoljeća, a sukladno tome je i razvila svoju protuterorističku strategiju s ciljem suzbijanja daljnjih napada. Po pitanju islamskog terorizma i borbe protiv njega, Španjolska je pokazala određenu spremnost vođenu iskustvom te se u protuterorističkom programu vodi primarno djelovanjem policije, odnosno smještanjem terorizma u spektar kaznenog zakona. Ipak, država nije ostala imuna na etničko profiliranje i tretiranje muslimanskog dijela stanovništva kao potencijalne opasnosti. To je problem koji se provlači i u drugim europskim zemljama koje su doživjele porast imigracija nakon Drugog

svjetskog rata, a svakako je i za očekivati da suzbijanje islamskog terorizma neće ni doživjeti svoj uspjeh sve dok se države ne izbore s problemom položaja muslimanskog stanovništva u društvu.

8. ZAJEDNIČKA OBILJEŽJA PROTUTERORISTIČKOG DJELOVANJA

Vrsta terorizma na koju se rad fokusirao je ekstremistički terorizam koji je obilježen djelovanjem radikalnih islamističkih skupina i organizacija. Posljednjih 20 godina zapadni svijet je šokirao veći broj napada s velikim brojem civilnih žrtava. Kako bi bile spremnije odgovoriti na napad ili ga spriječiti, države razvijaju svoje protuterorističke strategije. Iz opisanih studija slučaja pet zemalja može se identificirati nekoliko sličnosti i razlika po pitanju odgovora na terorizam, učinkovitosti demokratskog nadzora te položaju islamske manjine u državama.

Svaka od analiziranih država suočila se s terorističkim napadom na svom državnom teritoriju od strane islamističkih skupina. Promatrajući primarne odgovore na napade, možemo izdvojiti SAD koji je imao najoštriju reakciju objavivši globalni rat protiv terorizma. Ovakav odgovor je zapravo očekivan s obzirom da se napad odvio na američkom tlu te je dokazao kako je SAD moguće napasti. Osim na teritoriju vlastite države, SAD je djelovao u Afganistanu i Iraku te je upravo ondje vodio brutalnu kampanju uhićivanja terorista i osumnjičenih osoba, često i bez konkretnih dokaza i optužnica. Što se pak tiče europskih država, najbliže američkoj strategiji je došla Francuska koja objavljuje izvanredno stanje nakon napada na redakciju *Charlie Hebdo* smatrajući da je to jedini mogući odgovor na nastalu situaciju. Mjere u sklopu francuske protuterorističke borbe, iako su često bile diskriminatorne prema vjerskim i etničkim manjinama, nakon isteka izvanrednog stanja ipak su uvedene i u državno zakonodavstvo.

Razmatrajući prirodu počinitelja terorističkih akata, možemo uočiti određenu razliku među državama. Teroristi koji su izvršili napade na europskom teritoriju su zapravo radikalizirani državljani zemlje u kojoj se dogodio napad. To su u velikom broju slučajeva imigranti druge ili treće generacije koji su fundamentalno nezadovoljni položajem u vlastitoj državi te su se iz tog razloga povezali s terorističkim organizacijama u inozemstvu koji su dijelili njihove stavove i interese. Uzimajući u obzir povijesne okolnosti, europske države imaju dulju tradiciju borbe s terorizmom koji je donedavno bio pretežno separatističke prirode. Iz tog razloga, kao što se moglo vidjeti iz primjera Španjolske, Europa je dočekala novi val terorizma pripremljenije. Fokus je stavljen na prevenciju radikalizacije pojedinaca i eliminiranju izvora nezadovoljstva, što možda ipak nije izvedeno na način koji je zamišljen u teoriji. S druge strane, SAD je suzbijanju terorizma pristupio kao vojnom sukobu i nastojanju da trajno odstrani izvor prijetnje. Zbog toga se okrenuo

drastičnijim metodama poput ubijanja pripadnika terorističkih organizacija, uhićivanja pojedinaca, mučenja u svrhu izvlačenja informacija i slično.

Po pitanju demokratskog nadzora, slučajevi u razdoblju nakon 9/11 pokazali su ozbiljne nedostatke u tom aspektu. Pravosuđe je u nizu slučajeva marginalizirano po pitanju procesuiranja osumnjičenika za terorizam, a u SAD-u i Francuskoj je izvršna vlast dobila i proširene ovlasti u svrhu protuterorističke borbe. Samim time, nepoštivanjem temeljnih odrednica vladavine prava i liberalnog demokratskog poretka protuterorističke mjere postaju kontroverzne u javnosti. Analizirane države u ovom radu vodile su politike neuključivanja šire javnosti u donesene odluke, odnosno izostao je aspekt utjecaja javnosti na provođenje i evaluaciju protuterorističkih strategija putem institucija predstavničke demokracije. Mnoge su udruge civilnog društva i udruge za zaštitu ljudskih prava pokušavale podići svjesnost o štetnosti pojedinih mjera, no terorizam je danas osjetljivo pitanje u kojem je određeni dio stanovništva spreman žrtvovati dio svojih prava i sloboda kako bi spriječio ponovne napade.

S obzirom da se radi o terorizmu koji je obilježen djelovanjem islamističkih organizacija, u analiziranim su državama kao potencijalna opasnost percipirane osobe islamske vjeroispovijesti. Europske zemlje su obilježene imigracijama velikog broja muslimanskog stanovništva nakon Drugog svjetskog rata, a do danas nisu u potpunosti taj dio stanovništva integrirali u društvo. Samim time, Muslimani imaju manje šansi za trajno zaposlenje, školovanje, kupovinu nekretnine i tako dalje. Tretiranje muslimanske populacije kao osumnjičenika i potencijalne opasnosti dovodi do moguće radikalizacije, a i tendencije da potrebu za pripadnošću koju ne osjećaju u svojoj okolini pronađu u organizacijama koje su im bliske po religijskim načelima, tradiciji i običajima (Ngari i Reva, 2017: 5).

9. ZAKLJUČAK

Svijet se stoljećima bori s nasiljem znanim kao terorizam primjenom različitih strategija i metoda djelovanja. Da bi ispunile zadaću osiguravanja mira i sigurnosti svojih građana, države uvode mjere kako bi se suočile s neprijateljem koji je donio isti taj nemir. Terorizam u tom smislu predstavlja asimetričnu prijetnju s obzirom da se radi o većem broju terorističkih organizacija koje su nepredvidljive u svom djelovanju.

Svaka je od država koje su se analizirale u radu posebna s obzirom na svoju povijest, kulturu i društvene okolnosti. Ipak su sve imale jednak stav da je potrebna određena izmjena zakonodavstva i uvođenje posebnih mjera u svrhu protuterorističke borbe, a sve po cijenu ograničavanja dijela ljudskih prava i građanskih sloboda. Lideri država su se usuglasili u mišljenju da cilj opravdava sredstvo te da terorizam kao takav ne može biti pobijeđen ako svijet ostane isti kao prije. Terorizam se ne može eliminirati ako se jednaka sloboda djelovanja i kretanja omogući i teroristima i građanima. U tom smislu, u najviše slučajeva su stradala prava poput slobodnog izražavanja vjeroispovijesti, zabrane diskriminacije na temelju rase, spola i religije, prava na udruživanje te prava na privatnost. Ako se vratimo na početak rada u kojem se postavilo pitanje krajnje efikasnosti protuterorističkih strategija, možemo podvući zaključak kako metode kojima su se države služile nije dao krajnji rezultat koji su priželjkivale. Europske su države uspješno identificirale razlog zbog kojih su se napadi dogodili, a to je fundamentalno nezadovoljstvo dijela pripadnika etničke/vjerske manjine. Međutim, upravo taj dio manjine posljedično postaje prijemčiv za propagandu terorističkih organizacija, radikalizira se i u konačnici postaje počinitelj terorističkih akata. Isto tako, promatrajući SAD i kontroverzne protuterorističke metode, može se zaključiti kako one nisu dale očekivani rezultat. Način tretiranja zatvorenika u kampu Guantanamo i zatvoru Abu Ghraib uz elektronski nadzor građana dokazali su koliko je daleko SAD spreman ići u svojoj protuterorističkoj borbi i „ratu protiv terorizma“ po pitanju kršenja ljudskih prava i građanskih sloboda.

Veliki korak naprijed u međunarodnoj borbi protiv terorizma bio bi usuglašavanje oko jedinstvene definicije kako bi se on prestao zvati fenomenom te usuglašavanje oko unificirane protuterorističke strategije kojim će se suprotstaviti neproporcionalnom neprijatelju. Do toga ipak nije tako lako doći s obzirom da je svaka zemlja specifična po pitanju unutarnjeg uređenja i državnih interesa. Ipak je onda ključno da u ovakvoj situaciji svaki odgovor demokratskih zemalja

na terorizam bude u skladu s demokratskim načelima poštivanja reda i zakona. U tom smislu, Chalk ističe kako protuterorističke mjere ne mogu biti uspješne ako nisu jasno definirane i ograničene u svom djelovanju, dok prvenstveno moraju biti usmjerene isključivo na osobe osumnjičene za terorizam, a ne na cjelokupnu populaciju. Uz to, potrebno je da sve mjere koje se donose u sklopu protuterorističke strategije budu podložne parlamentarnom i sudskom nadzoru. Jedino se tako može osigurati odgovornost države za svoja djela i zapravo je obvezati da se pridržava poštivanja ljudskih prava, građanskih sloboda te poštivanja vladavine prava (Chalk, 1998: 386-387).

Naposljetku, možemo zaključiti da je u radu dokazano kako mjere koje donose države u protuterorističkoj borbi mogu ugroziti demokratski politički poredak ako ne uvedu ili poboljšaju provođenje demokratskog i civilnog nadzora te minimiziraju narušavanje temeljnih prava i sloboda. U protuterorističkoj borbi moderni svijet je zaboravio vrijednosti koje zapravo dužan štiti te samim time negira bilo kakvu pobjedu protiv terorizma pretvarajući se u režim koji prijeti temeljnim ljudskim pravima i građanskim slobodama.

10. SAŽETAK

U današnjem suvremenom svijetu terorizam predstavlja jednu od glavnih sigurnosnih pitanja te kao takav je predmet mnogobrojnih polemika, kako na državnoj, tako i na znanstvenoj razini. Kako bi države pravodobno i uspješno odgovorile na prijetnju terorizma i zaštitile suverenitet svoje države, one donose različite protuterorističke strategije i mjere. U ovom radu su se konkretno analizirale države SAD, Francuska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Nizozemska i Španjolska te njihova verzija protuterorističke borbe u kojoj su različitim metodama, a s obzirom na povijesni, sociološki i politički kontekst, odgovorile na postojeću prijetnju. Kroz rad se naglasak stavlja na pitanje poštivanja temeljnih ljudskih prava i građanskih sloboda koje se često žrtvuju pod cijenu prevencije i rata protiv terorizma, odnosno preispituje se u kojoj su mjeri svaka od ovih država žrtvovala prava svojih građana te koliko je to u konačnici dalo rezultata. Komparacijom država može se doći do zaključka kako je SAD imao najoštriju protuterorističku vojnim djelovanjem u Afganistanu i Iraku. Usporedno s tim, europske su zemlje pristupile problemu donekle mirnije, no suočile su se s problemom vlastitih radikaliziranih državljana te visokim postotkom muslimanskog stanovništva koji je u novom kontekstu percipiran kao neprijatelj. Ono što je zajedničko u svim analiziranim slučajevima je posljedica koja se javlja primjenom protuterorističkih strategija, a to je ugrožavanje temeljnih ljudskih prava i građanskih sloboda.

KLJUČNE RIJEČI: terorizam, državni terorizam, protuterorističke strategije, ljudska prava, komparacija

11. ABSTRACT

In today's modern world, terrorism represents one of the main security issues and as such is the subject of numerous polemics, both at the state and scientific level. In order for states to respond to the threat of terrorism in a timely and successful manner and to protect the sovereignty of their state, they adopt various counter-terrorist strategies and measures. This paper specifically analyzed the states of the USA, France, the United Kingdom, the Netherlands and Spain and their version of the counter-terrorist strategies in which they responded to the existing threat with different methods, considering their historical, sociological and political context. Throughout the paper, the emphasis is placed on the issue of respect for fundamental human rights and civil liberties, which are often sacrificed at the cost of prevention and the war against terrorism, that is, it examines the extent to which each of these countries sacrificed the rights of their citizens and how much this ultimately gave any results. By comparing countries, it can be concluded that the USA had the harshest counter-terrorist military action in Afghanistan and Iraq. In parallel with that, European countries approached the problem somewhat more calmly, but they faced the problem of their own radicalized citizens and a high percentage of the Muslim population perceived as an enemy. What is common in all the analyzed cases is the consequence of the application of counter-terrorist strategies, which is the endangerment of fundamental human rights and civil liberties.

KEY WORDS: terrorism, state terrorism, counter-terrorism strategies, human rights, comparison

POPIS LITERATURE

- Alam, Yunis i Husband, Charles (2012) Parallel Policies and Contradictory Practices: The Case of Social Cohesion and Counter-Terrorism in the United Kingdom. *Helsinki Collegium for Advanced Studies* 11(1): 136-156.
- Amann, Diane Marie (2005) Abu Ghraib. *University of Pennsylvania Law Review*, 153(1): 2085-2141.
- Ballesteros, Alberto (2018) Counter-Terrorism Efforts in Spain. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 10(11): 9-13.
- Bartolucci, V., & Skoczylis, J. (2017) The Practice of Counterterrorism in the United Kingdom and its Sociopolitical Effects. U: Palgrave Handbook of Global Counterterrorism Policy (str. 337-354). London: Palgrave Macmillan.
- Basthard-Bogain, Ariane (2020) Understanding Public Constructions of Counterterrorism: an Analysis of Online Comments during the State of Emergency in France (2015-2017). *Critical Studies on Terrorism*, 13 (4): 591-615.
- Bašić, Mia (2013) Dr. sc. Anita Blagojević Ljudska prava u kontekstu terorizma i antiterorizma, Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2010., str. 400. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 50(3): 759-761.
- Bilandžić, Mirko (2010) *Sjeme zla: elementi sociologije terorizma*. Zagreb: Plejada, Synopsis
- Bilandžić, Mirko (2014) *Sjeme zla: uvod u studije terorizma*. Zagreb: Despot Infinitus – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Bilandžić, Mirko i Pandžić, Josip (2019) Socijalni rad i logika sigurnosti u eri sekuritizacije terorizma. *Anali hrvatskog politološkog društva*, 16(1): 181-198.
- Blagojević, Anita (2010) *Ljudska prava u kontekstu terorizma i antiterorizma*. Doktorski rad. Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera
- Brčić, Marita (2008) Terorizam i liberalno-demokratska država. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*: 1(1): 5-20.

- Canavar, Reyhan, & Katman, Filiz (2020) Post 9/11: Anti-Islam Discourse on Terrorism and Its Implications on Counter-Terrorism. *Human Rights and National Security in the Netherlands. European Researcher. Series A*, 11(1): 135-149.
- Ceci, Giovanni Mario (2016) A „Historical Turn“ in Terrorism Studies? *Journal of Contemporary History*, 51(4): 888-896.
- Chalk, Peter (1998) The Response to Terrorism as a Threat to Liberal Democracy. *Australian Journal of Politics and History*, 44(3): 373-388.
- Dorling, Kamena (2007) An Exceptional Situation? A Comparative Assessment of Anti-Terrorism Arrest and Detention Powers in the UK and Spain and of their Compliance with the European Convention on Human Rights. *Essex Human Rights Review*, 4(1): 1-17.
- Eko, Lyombe, i Hellmueller, Lea (2018) To Republish or not to Republish: The “Je Suis Charlie” Mohammed Cartoon and Journalistic Paradigms in a Global Context. *International Communication Gazette*, 80(3), 207-229.
- Ivey, Matthew (2009) A Framework for Closing Guantanamo Bay. *Boston College International and Comparative Law Review*, 32(2), 353-376.
- Janse, Ronald (2005) Fighting Terrorism in the Netherlands; a Historical Perspective. *Utrecht Law Review* 1(1): 55-67.
- Jordán, Javier i Horsburgh, Nicola (2006) Spain and Islamist terrorism: analysis of the threat and response 1995–2005. *Mediterranean Politics*, 11(2): 209-229.
- Kardov, Kruno i Žunec, Ozren (2005) Terorizam i građanska prava i slobode. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 14(6 (80)), 947-968.
- Khosrokhavar, Farhad (2004) Terrorism in Europe. *ISIM Newsletter*, 14(1): 11.
- Klug, Brian (2016) In the heat of the moment: Bringing ‘Je suis Charlie’ into focus. *French Cultural Studies*, 27(3), 223-232.
- Leiken, Robert S. (2005) Europe's angry Muslims. *Foreign Affairs*, 84(4): 120-135.

- Lucić, Danijela (2017) *Terorizam kao oblik državnog djelovanja – između normativnoga i empirijskoga*. Doktorski rad. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
- Metzler, Christopher (2006) Providing Material Support to Violate the Constitution: The USA Patriot Act and Its Assault on the 4th Amendment. *North Carolina Central Law Review*: 29(1): 35-65.
- Moeckli, Daniel (2007) Stop and Search under the Terrorism Act 2000: a comment on R (Gillan) v Commissioner of Police for the Metropolis. *The Modern Law Review*, 70(4): 659-670.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2008) Human Rights, Terrorism and Counter-terrorism. *United Nations Fact Sheet #32*
- Primorac, Igor (2002) Državni terorizam i protuterorizam. *Politička misao*, 39(3): 60-74
- Refi Homolak, Martina (2016) Etičnost mučenja. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 19(38), 99-112.
- Romaniuk, S. N. i dr. (2017) *The Palgrave Handbook of Global Counterterrorism Policy*. Palgrave Macmillan UK.
- Slahi, Mohamedou Ould (2016) *Dnevnik iz Guantanamo*. Zagreb: Profil knjiga.
- Steyn, Johan (2004) Guantanamo – The Legal Black Hole. *The International and Comparative Law Quarterly*, 53(1): 1-15
- Tocqueville, Alexis de i Reeve, Henry (1835) *Democracy in America*. London: Saunders and Otley.
- van de Linde, Erik i van der Duin, Patrick (2011) The Delphi Method As Early Warning: Linking Global Societal Trends to Future Radicalization and Terrorism in The Netherlands. *Technological Forecasting and Social Change*, 78(9): 1557-1564.
- Van Der Heide, Liesbeth i Geenen, Jip (2015) Preventing Terrorism in the Courtroom – The Criminalisation of Preparatory Acts of Terrorism in the Netherlands. *Security and Human Rights*, 26(2-4): 162-192.

Van Sliedregt, Elies (2010) European Approaches to Fighting Terrorism. *Duke Journal of Comparative & International Law* 20(1): 413-428

Wilkinson, Paul (2002) *Terorizam protiv demokracije: odgovor liberalne države*. Zagreb: Golden marketing.

POPIS INTERNETSKIH STRANICA

- Al Jazeera (2016) <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2012/1/10/guantanamo-moja-nocna-mora> (pristupljeno: 14. svibnja 2022)
- Al Jazeera (2021) <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2021/2/19/najteze-izborno-obecan-je-hoce-li-biden-ukinuti-zatvor-guantanamo> (pristupljeno: 20. svibnja 2022)
- Al Jazeera (2021) <https://www.aljazeera.com/news/2021/9/7/guantanamo-bay-explained-in-maps-and-charts-interactive> (pristupljeno: 14. svibnja 2022)
- Al Jazeera (2004) <https://www.newyorker.com/magazine/2004/05/10/torture-at-abu-ghraib> (pristupljeno: 15. svibnja 2022)
- BBC (2015) <https://www.bbc.com/news/world-europe-31027152> (pristupljeno: 05. lipnja 2022)
- Dutch News.nl (2016) <https://www.dutchnews.nl/news/2016/05/education-minister-refuses-to-fund-islamic-school-in-amsterdam/> (pristupljeno 10. kolovoza 2022)
- Enciklopedija hr. (2022) <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=23980> (pristupljeno: 12. svibnja 2022)
- Jutarnji list (2018) <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/ispovijest-sudionika-jednog-od-najsramnijih-poglavlja-americke-povijesti-njegova-fotografija-promijenila-je-svijet-zalim-zbog-svega-7371768> (pristupljeno: 15. svibnja 2022)
- Human Rights Watch (2022) <https://www.hrw.org/news/2022/01/09/legacy-dark-side> (pristupljeno: 14. svibnja 2022)
- New Yorker (2004) <https://www.newyorker.com/magazine/2004/05/10/torture-at-abu-ghraib> (pristupljeno 14. svibnja 2022)
- Npr (2020) <https://www.npr.org/2020/09/01/908414559/charlie-hebdo-to-reprint-muhammad-cartoons-as-trial-linked-to-2015-attack-begins?t=1656868739181> (pristupljeno: 01. lipnja 2022)
- Our World in Data (2022) <https://ourworldindata.org/terrorism> (pristupljeno: 12. svibnja 2022)

- Preporod (2016) <https://www.preporod.com/index.php/sve-vijesti/drustvo/globus-vijesti-iz-svijeta/item/4609-los-primjer-francuske-pretvaranje-laicizma-u-oruzje-protiv-muslimana> (pristupljeno 01. lipnja 2022)
- Svijet sigurnosti (2018) <https://www.svijetsigurnosti.com/napad-11-rujna-sto-se-zapravo-dogodilo-na-danasnji-dan-prije-17-godina/> (pristupljeno: 13. svibnja 2022)
- The Guardian (2013) <https://www.theguardian.com/uk/2013/jan/19/britain-guilty-systemic-torture-iraq> (pristupljeno: 07. lipnja 2022)
- The Guardian (2004) <https://www.theguardian.com/world/2004/nov/03/film.filmnews> (pristupljeno: 07. lipnja 2022)
- The Observers (2017) <https://observers.france24.com/en/20170215-five-french-citizens-talk-about-police-violence-low-income-neighbourhoods> (pristupljeno: 01. lipnja 2022)
- Večernji list (2017) <https://www.vecernji.hr/vijesti/evo-koji-su-se-teroristicki-napadi-dogodili-u-velikoj-britaniji-od-2005-1174309> (pristupljeno: 07. lipnja 2022)
- Vie Publique (2022) <https://www.vie-publique.fr/questions-reponses/269427-etat-durgence-et-autres-regimes-dexception-article-16-etat-de-siege> (pristupljeno: 01. lipnja 2022)
- Runnymede Trust (2022) <https://www.runnymedetrust.org/about/about-us> (pristupljeno 26. kolovoza 2022.)